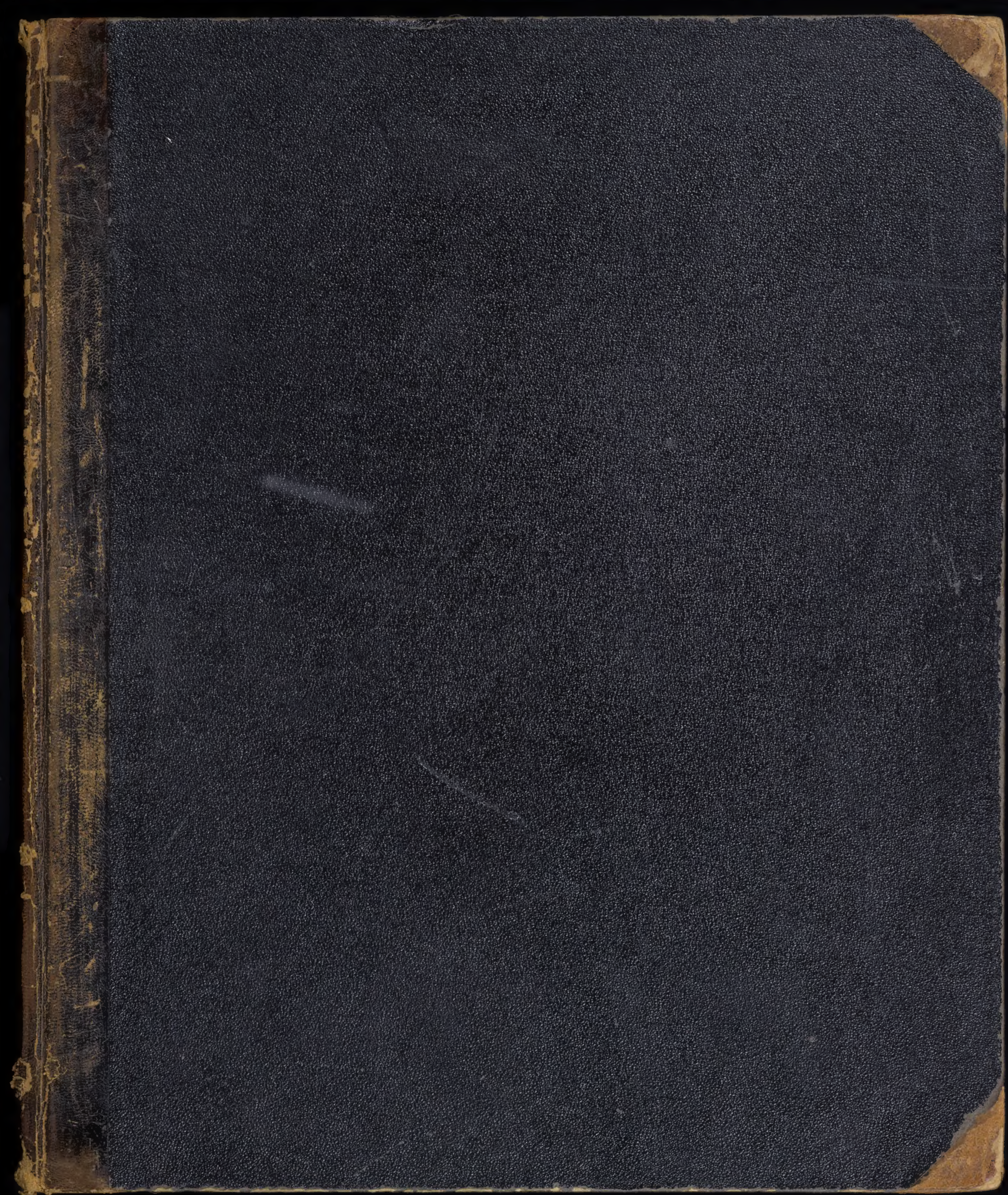

Axel Edvard Petersen.
Kbh. Juni 1899.

C. F. Harsdorffs Værker.

Udgivet af

Selskabet for nordisk Kunst.

Kbh. 1859–1871.

C. F. HARSDORFFS TEGNINGER TIL CHRISTIAN DEN SIETTES OG FREDERIK DEN FEMTES GRAVKAPEL I ROSKILDE DOMKIRKE.

Da Kong Frederik den femtes Liig varført til Roskilde, blev det foreløbigt hensat i Christian den fierdes Kapel, hvor hans første Gemalindes, Dronning Luises, Kiste alt stod, og hvorhen, faa Aar efter, hans Moders, Sophia Magdalenes, Kiste ligeledes blev bragt. Det var imidlertid ingenlunde dette Kapels Bestemmelse at være et saadant Giemmested. Det henstod vel ufuldendt og dets eneste Prydelse var det store Maleri af Henrik Dittmar, som forestiller Frederik den tredies Liig paa Paradesengen, blomsterstrøet af svævende Engle, men dets Fuldførelse var ikke opgivet; Gravminder skulde reises her for Christian den fierde og Frederik den tredie, og derfor blev det oprindelige Høichor indrettet til at modtage Christian den femtes, Frederik den fierdes og deres Dronningers Marmorkister. Men endnu var der ikke sørget for Plads til at omgive de efterfølgende Kongers Grave med en lignende Pragt som deres Forgængeres, og at iværksætte dette blev saameget mere paatrængende, som Wiedewelt alt havde fuldendt Sarcophagen, der var bestemt til Christian den siette, og som det var overdraget den samme Konstner at udføre et meget stort og prægtigt Gravminde over Frederik den femte.

Nu laae der paa den søndre Side af Domkirkens Langhuus, op til det andet Fag fra Korset, en lille gammel Bygning, et Sidekapel, der af Biskop Oluf I var stiftet i 1310 og viet til vor Frue, men som, efter at Høichoret var indrettet til et Kongeligt Gravsted, benyttedes til Pulterkammer for Altertavler, Crucifixer og andre Reliqvier fra Middelalderen, og dette Sted valgtes til Opførelsen af det nye Gravkapel. Professoren ved Konstakademiet, Caspar Fred. Harsdorff fik derpaa det Hverv at udføre de fornødne Tegninger, hans Arbeide vandt Kongens Bifald, den 27de Mai 1768 indleverede han et fuldstændigt Overslag over hvad Bygningen, som var bestemt for de »høisalige Konger Christian 6 og Frederik 5,« kunde komme til at koste, og det følgende Aar saaes paa Akademiets Udstilling, som første Gang var aabnet, de fire vigtigste af de approberede Tegninger.

Men derved blev ogsaa hele Foretagendet staaende, indtil Billedhuggeren, Wiedewelt, i 1773 mindede om at Arbeidet paa det store Gravminde over Frederik d. 5te var vidt fremrykket, at Christian d. 6tes færdige Marmorkiste henstod stykkeviis i Triækasser paa Materialgaarden, at Dronningerne Luises og Sophia Magdalenes »betrukne« Kister vare midlertidigt bisatte i Christian d. 4des Kapel, og at det derfor vilde være høist ønskeligt, at Harsdorffs Tegninger maatte komme til Udførelse. Han blev understøttet af Bygningsdirectionen, der lagde megen Vægt paa, at de kongelige Liig stode sammenpakkede i Gravhvælvingerne, og Finantscollegiet bevægedes derved til at oversee den kongelige Kasses Uformuenhed og til at bevilge den forlangte Sum, for at Kapellet kunde opbygges »til vedbørlig Ærefrygts Beviis mod det Kongelige Huuses glorværdige Forfædre«. Derpaa fulgte, faa Dage efter (15de Juli 1773), Christian den 7des Resolution, at de approberede Tegninger skulde udføres, og den af Bygningsdirectionen foreslaaede Sum, 50,000 Rdlr., fordeles paa de 6 Aar, som vilde medgaae til Arbeidets Fuldførelse.

I 1774 blev der begyndt paa Bygningen og i Slutningen af 1779 stod hele dens Ydre færdigt, saa at Stilladserne kunde nedtages, men Overslaget havde ikke været tilstrækkeligt, der var allerede anvendt 4000 Rdlr. over den beregnede Sum, og den indre Udsmykning manglede saa godt som aldeles. Til Fuldendelsen af det Hele udkrævedes der endnu 10,000 Rdlr. og to Aars Arbeide. Harsdorff havde saameget mere Grund til at haabe, at det Manglende vilde blive ham tilstaaet, som en saadan Uovereensstemmelse mellem Overslaget og Udførelsen ingenlunde var noget uhørt, og som den i dette Tilfælde for en stor Deel var fremkommet ved Omstændigheder, som det havde været umuligt for Bygmesteren at imødegaae, da han indleverede sit Overslag. Sex Aar vare forløbne siden den Tid, og Priserne paa Bygningsmaterialier, navnlig paa Muursteen, vare stegne. Vistnok havde Bygningsdirectionen, da den anslog Omkostningerne

til 50,000 Rdlr., lagt 2000 Rdlr. til hans eget Overslag, men dette var skeet efter et omtrentligt Skiøn ikke efter en nøie Beregning. Det havde desuden viist sig, da Bygningsarbeidet begyndte, at man ikke, saaledes som man tidligere havde troet, kunde lægge Kappellet umiddelbart op til Kirken, men at der maatte være et Rum mellem begge Bygninger, og som en Følge heraf maatte Udgifterne for Muurarbeidet blive forøgede; endelig var Harsdorffs approberede Tegning beregnet paa at Kobbertaget skulde hvile umiddelbart oven paa Kuppelens Muur, medens han, da det kom til Udførelse, havde maattet reise en Tagstol over hele Hovedpartiet, for sikkrere at beskytte Kuppelen mod det strængere Veirlig hertillands.

Da Harsdorff flere Aar iforveien maa have forudseet dette Udfald, var det ham magtpaaliggende at vinde den offentlige Mening for sit Arbeide; det gialdt desuden ikke blot hans egen Sag, men ogsaa de Billedhuggeres, som udførte Gravminderne, der skulde opstilles i den nye Bygning. Konstakademiets anden store Udstilling, som fandt Sted i 1778, tilbød en bekvem Leilighed. Wiedewelt udstillede en Model i halv Størrelse af Frederik d. 5tes prægtige Monument (Christian d. 6tes havde alt været udstillet 1768) og Weidenhaupt og C. F. Stanley udstillede ligeledes Udkast og Tegninger til Dronningerne Sophie Magdalenes og Luises Sarcophager. Harsdorff lod ikke alene fremsætte den Træ-Model, som efter den Tids Sædvane var giort af Kapellet, men ledsagede den ogsaa med 7 Tegninger, som tiente til at forklare navnlig det Indre af Modellen, og vise Kapellets Sammenhæng med Domkirken. Disse 7 Tegninger, som indeholde de Forandringer, der vare blevne nødvendige ved Opførelsen, ere heldigviis blevne bevarede hos Familien, medens de 10 ældre, først approberede Tegninger, som under Forhandlingerne vare forblevne i Arveprindsens Værge, synes sporløst forsvundne. De ere udførte med en let, flydende Tuskpensel og deelviis svagt colorerede; de ere betegnede med Mesterens egenhændige Underskrift og korte Forklaring neden under hvert Blad, og det er efter disse Tegninger, at Kobberstikker E. Sonne har raderet medfølgende syv Blade. Da Mesteren selv ikke kom til at fuldføre sit Værk; da man ved den endelige Fuldendelse (1821—25, over 20 Aar efter hans Død) hverken med Samvittighedhfuldhed fulgte disse Tegninger, eller tog Hensyn til de Forandringer, som han senere hen selv havde paatænkt, thi han hørte til de faa lykkelige Konstnere, hvis stadigt fremstræbende Aand først standser med Livets sidste Pulsslag; da de her udgivne Tegninger tillige bære et slaaende Præg af det Indtryk, han havde modtaget i Rom og som han dengang endnu saa livfuldt bevarede, har man foretrukket at udgive dem, istedetfor at giengive Kapellet som det virkeligt staaer, eller indblande hans egne Forandringer, som ikke mere kiendes fuldstændigt. Skulde det lykkes at udgive alle hans fortrinligste Værker, da kan det Par Blade, som der behøves, for at have alt hvad der er bevaret af Harsdorffs Arbeide til denne Bygning, let tilføies, og de ville da ogsaa bedre blive forstaaede.

Sluttelig bør det bemærkes, at Raderingerne i alt det architectoniske holde sig nøiagtigt til Harsdorffs Tegninger, men de ere ikke lagte an paa at give et facsimile af hans Tegnemaade. Denne bærer Præget af sin Tid, som ikke krævede den strænge Rigtighed i geometrisk Tegning, som man nu fordrer. Da de nødvendige Forandringer i saa Henseende kunde giøres, uden i mindste Maade at forvanske Charakteren i Harsdorffs Tegninger, har man tilladt sig at gjøre dem.

Den første og den syvende Radering vise Kapellets Plan og dets Forbindelse med Domkirken. Den mørkere Farve paa sidstnævnte Blad antyder den gamle Muur i Domkirken og Christian d. 1stes Kapel, den lysere Farve angiver den nye Bygning. Opgangen til Kapellet, med en Blinding paa hver Side, har Harsdorff ikke medtaget i de øvrige Tegninger, og Grundplanen i første Radering begynder derfor med den store nordre Døraabning, som vender ind mod Kirken. Derpaa kommer Forsalen: tvende Arkader mod Øst og Vest aabne Adgangen op til Christian d. 6tes og Sophie Magdalenes Sidekapeller, men her ere Pladserne siden omskiftede; den søndre store Indgang, som tredeles ved tvende Søiler, fører til Frederik den 5tes Kapel, hvor Kongens Gravminde staaer ligeoverfor Indgangen, hans første Dronnings tilhøire, og hvor Pladsen tilvenstre var forbeholdt hans Enke, Juliane Marie, naar hun ved Døden afgik. Gulvet skulde udlægges med Marmortavl i forskjellige Mønstre, med afvexlende lyse og mørke Farver.

Plansnittet er taget nedenfor Vinduerne. Bogstaverne, som staae ved Siden af Planen, vise Hovedretningen, hvorefter Giennemsnittene paa de følgende Blade ere udførte.

Den anden Radering. Kapellets Udvortes paa den søndre Side. Da Harsdorff her selv har forestaaet Udførelsen, svarer denne Tegning til Bygningen saaledes som den nu viser sig. Det Usymetriske i de tvende fremtrædende Sidekapeller, er meget mindre paafaldende, naar man staaer paa Stedet og seer, hvorledes Bygningen til venstre slutter sig til Christian den 1stes Kapel. I de følgende Giennemsnit sees Tagværket og den betydelige Forskiel, der er mellem den murede Kuppel og dens ydre Dækning. Denne Forskiel havde ogsaa til Følge, at det skraa Tag over Korsarmene maatte løftes noget mere end det havde været Konstnerens oprindelige Hensigt. Harsdorff holdt paa den klassiske Kuppelform, saavel indvendig som udvendig, som den, der bedst svarede til den Charakteer, han havde givet hele sin Bygning, og han havde i Rom havt Leilighed til at see flere nyere Bygninger, hvor ansete Konstnere, f. Ex. Vignola, naar det ikke gialdt større Kupler, havde fulgt den oldromerske Maade, at lægge Kobbertaget umiddelbart paa Muurværket. Med Hensyn

til det Ydre, gav han imidlertid efter for en paaviist Erfaring og offrede Skiønheden for den haarde Nødvendighed.

Den tredie Radering. Snit, efter A-B paa Grundplanen, giennem Forsalen og begge Sidekapellerne. Øiet er vendt mod Syd. En Sammenligning med de Partier af Forsalen, som sees i de følgende Snit, oplyse tilfulde hvor heldigt den er tegnet i Modsætning til Kapellerne. Over Arkaderne, som føre ind til Christian den 6tes og Sophie Magdalenes Hvilesteder, er der paa Frisen Tavler til passende Indskrifter, medens en større Indskrift skulde have sin Plads paa den lange, brede Tavle over Søilerne ind til Frederik den 5tes Kapel. Her er Frisen udeladt og en saakaldet »architraveret Karnis« anvendt. Men dette Middel, der saa let faaer Udseende af en senere Tilsætning, af en Nødhielp, er her benyttet med saa megen Smag i Forbindelse med Søilepartiet, og knyttet saa heldigt til det tilstødende Biælkeværk, at det bliver et smukt, særligt betegnende Træk. Sidekapellernes Udsmykning er rigere end Forsalens, men vel afveiede til deres mindre Størrelse i Forhold til den store Kuppelsal. De svævende Seiersgudinder over Vinduerne, som kaste Lys ind paa Sarcophagerne, høre til de Billeder, som saa let ere gaaede over fra Hedenskabet til Christendommen og som her have faaet en dybere Betydning.

Da Hensigten med disse Tegninger var at give en saa klar Forestilling om Bygningen som muligt, har Konstneren tilladt sig flere smaa Friheder, som den opmærksomme Betragter let opdager. I dette Snit har han ikke overskaaret Sarcophagerne, men viist deres smalle Sider. Sophie Magdalenes er angivet efter Weidenhaupts Tegning, som findes mellem Harsdorffs Papirer. Hvor overhovedet Gravminderne tiente til at oplive og fuldstændiggiøre Billedet, har han taget dem med; hvor de derimod vilde komme til at skiule eller forvirre Udtrykket af de architectoniske Former, hvis Fremstilling dog var Hovedopgaven for disse geometriske Tegninger, der har han udeladt dem. Men han har sørget for, at alle Gravminderne, som enten vare udførte eller i Arbeide, kunne sees paa de bestemte Pladser.

Fierde Radering. Længdesnit efter C. D. paa Grundplanen. Snittet er taget fra Syd til Nord giennem Frederik den 5tes Kapel og Forsalen. Giennem dennes vestre Sidearkade sees ind i Christian den 6tes Kapel.

Femte Radering. Tværsnit giennem Frederik den 5tes Kapel. Øiet er vendt mod Nord og seer ud mellem Søilerne til Forsalen. Paa hver Side af Døren, som aabner sig ind mod Kirken, er der en Blinding, bestemt til at modtage en Billedstøtte. Da Harsdorffs Tegning tydeligt viser tvende qvindelige Figurer, har han sikkert tænkt paa tvende Allegorier, som kunde svare til Stedet.

Tages Grundplanen tilhielp, saa ville disse Snit give et fuldstændigt Billede af Frederik den 5tes Kapel. Dets fire Korsfløie ere ikke dybere, end at de overalt samle sig let til en Heelhed, over hvis Midte Kuppelen løfter sig. Paa Korsarmenes Sider staae Pillastre af den ioniske Orden, som indbyrdes ere forbundne med smalle Baand for at bryde Væggenes glatte Flader, ligesom paa Agrippas Pantheon. I de fire Korsdybder er Frisen prydet med Krandse, baarne af Genier, og Loftet over Fløiene hvælver sig i fire brede Buer med Roser i ottekantede Fyldinger, som i Constantins Basilika i Rom. En kraftigt fremtrædende Krands skiller Fligene (pendentifs) fra Kuppelen, som sees ovenover med sin simple, smukke Bladsol. Det gialdt her ikke om at lade den virke ved sit Omfang eller sin Høide, men om at give Loftets Centrum en Form, der harmonisk svarede til Korsfløienes runde Buer og som kunde hæve sig luftig over deres stærkt belyste Flader.

Siette Radering. Overblik over hele Loftets Udsmykning. Til venstre, de flade Lofter over Forsalen og de to mindre Kapeller. De sidste ere med rige Arabesker, hvor Genier sysle med Gravurner og Krandse. Til høire, Kuppelen og de brede Buer over Korsfløiene. En Sammenligning med de samme Partier paa fierde og femte Blad forklarer, hvorledes Konstneren kun har beregnet sin Udsmykning af de krumme Flader, forsaavidt som disse kunne sees nede paa Gulvet.

Enkelte Antydninger i Harsdorffs Tegninger og de bestemte Angivelser i hans særlige Overslag over Steenhuggerens og Stukatørens Arbeider oplyse Hovedtrækkene af den Maade, som han vilde udføre den indre Udsmykning paa. Af den lyse, graalige norske Marmor skulde alle de ioniske Pillastre være saavelsom det giennemgaaende Fodstykke, hvorpaa de hvile, samt Fodstykket i Forsalen. De tvende Søiler mellem Forsalen og det store Kapel skulde ligeledes være af Marmor saavelsom hele Gulvet og Trinene op til Sidekapellerne. Af efterlignet Marmor, udført i Marmor Stuk, skulde derimod alle Væggenes glatte Beklædninger være, saavelsom alle Architraver og Friser, for saa vidt disse ikke vare figurerede. De Partier af Friserne, som havde Krandse og Genier, skulde derimod udføres af hvid Stuk, og denne skulde ogsaa anvendes til Krandsgesimserne, baade den over de ionisk Pillastre og den under Kuppelen. Ligeledes skulde alle Loftets Prydelser, Kuppelens fire Svikler, Rammerne om Vinduerne og Seiersgudinderne udføres i hvid Stuk.

Da nu Gulvets Marmortavl paa Tegningen vexle med lyse og mørke Farver, da Stukarbeideren, Fossati, ifølge Overslaget, skulde være forpligtet til at levere Prøver af de forskiellige Slags efterlignet Marmor, som skulde anvendes, er det klart, at Harsdorff ingenlunde vilde have en eenstonet Farve udbredt over det Hele. Den hvide Stuk skulde anvendes paa de Partier af Udsmykningen, som havde de fleste og fineste Enkeltheder og derfor krævede den lyseste Farve for at Skyggespillet kunde være tydeligt, ja skarpt. De svarede i Udsmykningen til Billedhugger Arbeidet paa Sarcophagerne af cararisk Marmor, og deres

rene Farve, men matte Glands, skulde give Afvexling i Modsætning til den graalige, skjoldede eller vatrede Marmor og Marmor Efterligning. De store, flade Fyldinger paa Væggene i Frederik den 5tes Kapel, bagved Sarcophagerne, ere paa Tegningerne svagt angivne med en lidt dybere Tone, her skulde altsaa den efterlignede Marmor være noget mørkere og Rammen udenom noget lysere. Der har vistnok ikke været tænkt paa stærk Afvexling i Farverne, det var jo ingen Festsal, men et Gravkapel; men et vist Spil mellem de forskjellige Stoffer, en mild Brydning behøvedes der, selv med Hensyn til de opstillede Monumenter, hvoraf det største havde en forskiellig farvet Sammensætning. Alvorligheden blev herved ikke svækket, blot Døden i det Eenstonede borttaget.

Paa den Tid, da Planen til denne Bygning blev udkastet, var Sandsen endnu ikke vakt for den Betydning, som Middelalderens Konst har. Havde end Bygmesteren Følelse for det ærværdige i Roskilde Domkirke, saa manglede han dog det Overblik over den Klasse af Monumenter, hvortil den hører, det nøiere Kiendskab til de Love, hvorefter den er udført, som der behøvedes, for med nogenlunde Held at kunne slutte sig til den. De Bestræbelser, som dengang begyndte at giøre sig gieldende, for at give Bygningskonsten en alvorligere Retning, havde et ganske andet Udspring; man vendte tilbage til den klassiske Oldtids Minder for at bortskiære alle de vilde Udvæxter, hvormed »Renaissancen« efterhaanden var overgroet og vanheldet, og denne nye Retning maa mægtig have grebet Harsdorff under Opholdet i Rom. Den Tegning, som han strax efter sin Hiemkomst udførte for at blive optaget i Akademiet og som endnu bevares paa Charlottenborg, viser ham, i hans tredivte Aar, aldeles løsrevet fra den Skole, hvori han havde faaet sin første Dannelse. En Opgave som Kapellet i Roskilde maatte derfor ogsaa være ham kiærkommen, thi her kunde han faae Leilighed til friere og fuldstændigere at udtale sin Tanke end det havde været ham muligt i Kapellet i Carise, der stod fuldendt af ham i 1767. Neppe fandtes der heller en Opgave, hvor Architecten kunde bevæge sig mere uafhængig end netop ved Opførelsen af et protestantisk Gravkapel. Kirken traadte her saagodtsom reent tilbage, den overlod det til Konsten at sørge for de Afdødes Forherligelse, og det Savn, som let kunde blive en Følge af at det kirkelige Liv ikke rørte sig paa et saadant Sted og gav det en høiere Betydning, men overlod det aldeles til en æsthetisk, kold Beundring, anedes vist neppe af Konstneren, idet han fuld af Lyst og Haab bevægede sig i sit Tankerige. En anden Omstændighed, som maatte være Konstneren behagelig, var den Begrændsning, som Opgaven havde; Kapellet var kun bestemt til Pragtminder for to Konger og deres Dronninger, dette var saagodt som blevet til en Vedtægt for de kongelige Begravelser i Roskilde og det fik en bestemt Indflydelse paa Harsdorffs Plan.

Christian den 6tes Sarcophag var alt færdig, men det er tvivlsomt om Udkastet til Frederik den 5tes havde faaet sin fulde Afrunding før Harsdorff begyndte at tænke paa Kapellet. At den folkekiære Konge maatte have et stort og prægtigt Minde var en Selvfølge, og Wiedewelt greb sikkert med Glæde denne Leilighed til at reise et Monument over den afdøde Monark, som kunde kappes med det, der var reist den levende, og som kunde bringe hans eget Navn bredved Sallys. Men dette Monument blev ikke beregnet paa at staae frit, saaledes som alle de tidligere Gravminder; det skulde vistnok staae for sig selv, men det behøvede en nær Baggrund og en rummelig Plads foran sig, for at udfolde hele sin Pragt. Men hvad enten nu Billedhugger og Bygmester her have arbeidet i Fællesskab eller ikke, saameget er klart, at Harsdorff har sørget fortræffeligt for Wiedewelts Konstværk og saare heldigt benyttet det som Udgangspunkt for sin egen Composition. Allerede dets Størrelse giorde det uundgaaeligt til Hovedmonumentet, som ikke kunde skilles fra de tvende Dronningers Minder; det turde desuden ikke ligge tæt op til Kirken, da Christian den 6tes og Sophie Magdalenes Sarcophager vare de, som først burde møde den Besøgende, der kom fra Frederik den 4des Grav. Da nu de sidstnævnte Sarcophager forholdsviis vare smaa og derfor vilde tage sig bedre ud i mindre Rum, bleve de stillede ligeoverfor hinanden, som i to forskiellige Kapeller, og Pladsen imellem dem anvendt til en Forsal, der forenede alle de forskiellige Partier til et Hele og forbandt dem med Kirken.

Korsformen havde alt som architectonisk Plan været anvendt i det Indre af oldromerske, hedenske Begravelser, den fik først sin symboliske Betydning ved Christendommen, som ogsaa lod den fremtræde i det Ydre, og var tidligt bleven valgt til saadanne Kapeller, som tillige skulde være Hvilesteder for de Fornemste af verdslig og geistlig Stand. Man bevarede denne Form ogsaa i nyere Tider, og tvende af Roms ærværdigste Basiliker, Maria maggiore og Giovanni Laterano, havde faaet Tilbygninger af denne Art, som høre til de prægtigste Kapeller i denne Stad, og med kostbare pavelige Gravminder. Det Paolinske Kapel i førstnævnte og det Corsiniske Kapel i den sidste Kirke have muligen foresvævet Harsdorff, idet han udkastede sin Plan; men denne er simplere og der gaaer en Selvstændighed og en Reenhed giennem hele Stilen, som opveier den Pragt og Herlighed, der er udbredt over hine Bygninger, udførte af ansete og talentfulde Mestere. Hine Kapeller have allesammen Kuppelen baaret paa en Cylinder, saaledes som Middelalderen havde optaget denne Form efter byzantinske Mønstre, Harsdorff har derimod med velberaad Hu bortkastet Cylinderen og lagt sin Kuppel paa de fire Buer, og han har giort det med saamegen Takt, saa

harmonisk forbundet den med de valgte antike Former, at man kunde fristes til at troe, at han ogsaa her havde havt et ægte antikt Mønster for sig, som var undsluppet alle Archæologers Opmærksomhed.

Harsdorff har valgt den ioniske Søileorden, som han samtidigt ogsaa benyttede ved Theatrets Forside. Han havde aabenbart, hvad der paa den Tid var noget høist sieldent, Forkiærlighed for denne Orden, uagtet han, hvem det ikke havde været forundt at komme til Grækenland, kun ufuldstændigt formaaede at ane, hvor betydningsfuld den havde været i det gamle Hellas. Han maatte derfor holde sig til det Lidet, han havde lært at kiende i Rom, og de Stiilprøver, han her fandt, stode dybt under den Skiønhed, som han i senere Aar skulde giøre Bekiendtskab med giennem Stuarts Værk over græske Bygninger. Enkelthederne vilde derfor aldrig have opnaaet den Fuldendthed, som han i Løbet af sin Udvikling havde kunnet give dem, det var den correcte Behandling og den harmoniske Sammenstilling, som her skulde give Udførelsen Betydning. I Overeensstemmelse med romersk Stiil gav han derfor heller ikke de tvende ioniske Søiler Cannelering. Hans Tanke har sikkert været, at de glatte, blanke Skafter med det skioldede eller vatrede Naturmønster her skulde, ved Siden af de cannelerede Pillastre, frembringe omtrent en lignende Virkning, som den, de glatte Granitsøiler eller de glatte Søiler af farvet eller vatret Marmor frembragte i Roms antike Bygninger.

Da den korsformede Plan ogsaa blev vedligeholdt i det Ydre og da de brændte Steen ikke skulde have nogen Afpudsning, men Murens Prydelse ene skulde bestaae i den Nøiagtighed, hvormed den blev udført, sluttede Kapellet sig forsaavidt til vedtagne kirkelige Former og til den gamle røde Muursteensbygning, medens det afveg i alt andet. Især maatte de halvrunde Vinduer, som hertillands for første Gang bleve anvendte ved en kirkelig Bygning ovenfor Kielderen, have noget paafaldende, medens de i Syden, efter antikt Mønster, havde været brugelige saavel i den tidligere Middelalder som i den nyere Tid, ja selv fandtes i Overgangsperioden til den gothiske Stiil. Harsdorff tog imidlertid ikke i Betænkning udvendigt at holde Kapellet, hvis Indgang laae inde i Kirken og som derfor ikke gav Anledning til noget ydre Portal, saa simpelt og saa alvorligt, som om han derved vilde antyde, at her ikke var Stedet for Gudstieneste, men at disse Mure blot værnede om Gravens Stilhed; og han sondrede sit Værk saaledes fuldstændigt fra det tidligere protestantiske Gravkapel (Christian den 4des), hvor Steenvinkel netop havde givet det Ydre al den Rigdom, som den valgte Stiil kunde udstyre en kirkelig Bygning med, og derimod havde overladt det Indres Udsmykning aldeles til de Gravminder, som der skulde hensættes. Nogle af de ældste christelige Kapeller, som endnu ere tilbage af dem, der tillige vare bestemte til Gravsteder, og hvoraf et Par findes udenfor Rom, have en lignende Simpelhed i det Ydre, medens det Indre er rigt udsmykket, og det er jo ikke urimeligt, at Harsdorff kan have lagt Mærke til dem; men sandsynligere er det vel, at han har følt sig tiltalt af den storladne Simpelhed, som gaaer igiennem Pantheons Ydre og igiennem flere af de store romerske Familiebegravelser. Disse mægtige Muurflader, kronede blot med en kraftig Gesims, havde den Simpelhed og den Alvor, som han her paa sin Viis ønskede at udtale, og han kunde jo i saa Henseende støtte sig til den berømte Vignola, som selv i den lille Kirke St. Andrea udenfor porta del popolo havde vovet at efterfølge denne antike Strenghed.

Harsdorff havde, kort før han udkastede de første Tegninger til dette Kapel, opført et Gravkapel for Grev Moltke ved Carise Kirke. Sammenlignes disse to Arbeider, saa er Forskiellen i Behandlingen af Stilen saa stor, at den neppe alene lader sig forklare af Konstnerens stigende Udvikling. Skulde han ved sit tidligere Arbeide maaskee ikke have havt aldeles frie Hænder? Der er Enkeltheder deri, som minde om hans Lærer, den høit ansete N. H. Jardin. Men hvor talentfuld end denne Konstner var, saa hørte han dog endnu til den ældre Skole, og den finere Sands for Skiønhed, som var faldet i Harsdorffs Lod, var nægtet ham. Det var Jardin, som udførte Katafalken til Sørgefesten over Frederik den 5te i Christiansborgs Slotskirke og som vi have i Bradts Stik (1764); Hovedtanken til dette Arbeide var taget af Udkastet til et fyrsteligt Gravkapel, som Jardin selv havde giort medens han var i Rom, og senere selv raderet. Dette Kapel bestaaer i Hovedsagen af en ægyptisk Pyramide med store romerske Portaler paa alle fire Sider, rigt udsmykket med alt hvad der kan tiene til at frembringe en overraskende Virkning. Det har derfor ogsaa alt andet end den Reenhed og Enkelthed, som er Præget paa Harsdorffs Arbeide.

Uagtet ikke faa af de Træk, hvorved Harsdorff havde lagt sin fine Konstnerfølelse for Dagen, ere ved den senere Udførelse blevne forviskede, og uagtet den matte, eenstonede Hvidhed, som nu er udbredt over det Hele, ingenlunde svarer til den ikke stærke, men velgiørende Brydning af Toner, som Harsdorff havde paatænkt, saa giøre dog de harmoniske Forhold, de afvexlende Former, det forskiellige Spil af Belysningen et velgiørende Indtryk paa Besøgeren. Den architectoniske Udsmykning er festlig, som det sømmer sig til Konstværkernes Pragt og Betydning, men den er ikke brammende. En mild Alvor er udbredt, selv vor Dagslyset strømmer saa rigeligt ind som i Frederik den 5tes Kapel; thi Øiet maa søge Sidevinduerne høit oppe, og den klare Dag, som møder det der, dæmpes igien under Kuppelen, som løfter sig saa let i dette, man kunde sige magiskt dæmpede, Lys. Det er ikke en Kirke, hvor Lyset falder mægtigt og høitideligt ned fra Kuppel-

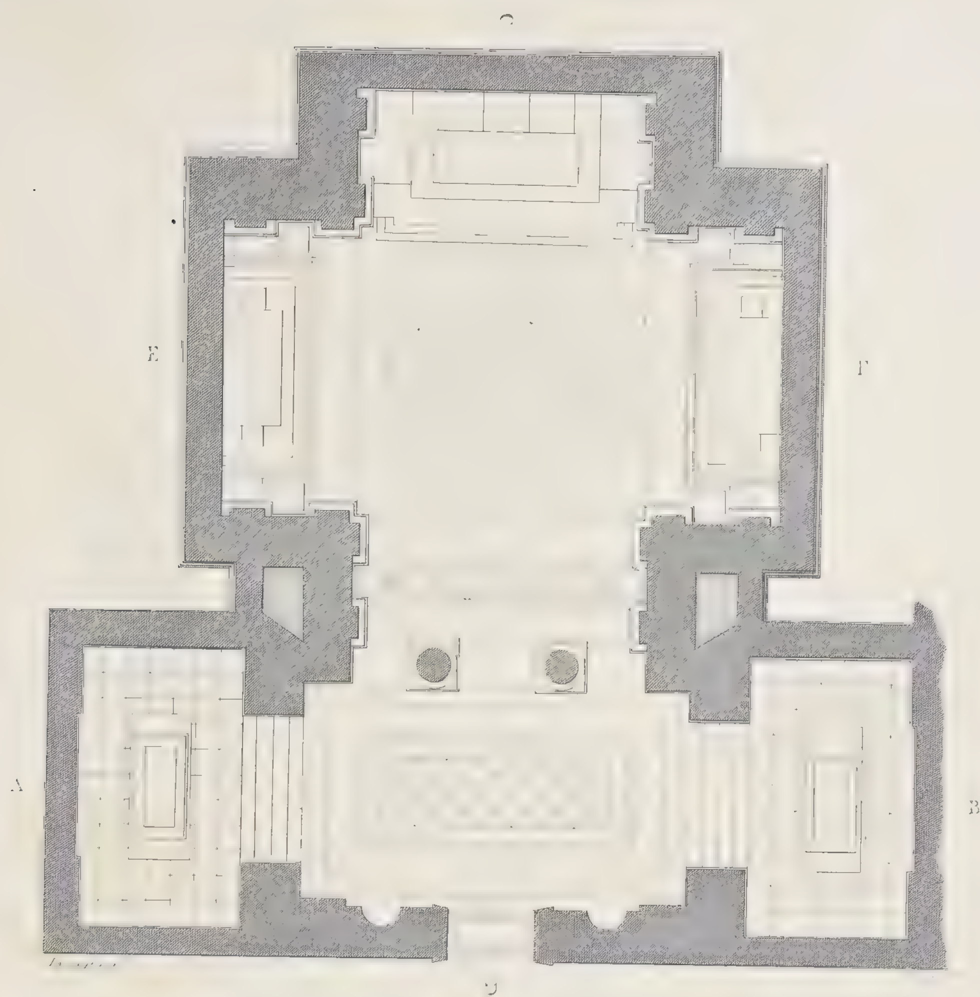
cylinderens hoie Vinduer, men det er heller ikke en Gravkielder med de enkelte skiærende Lysstraaler i Dæmringen under den trykkende Hvælving.

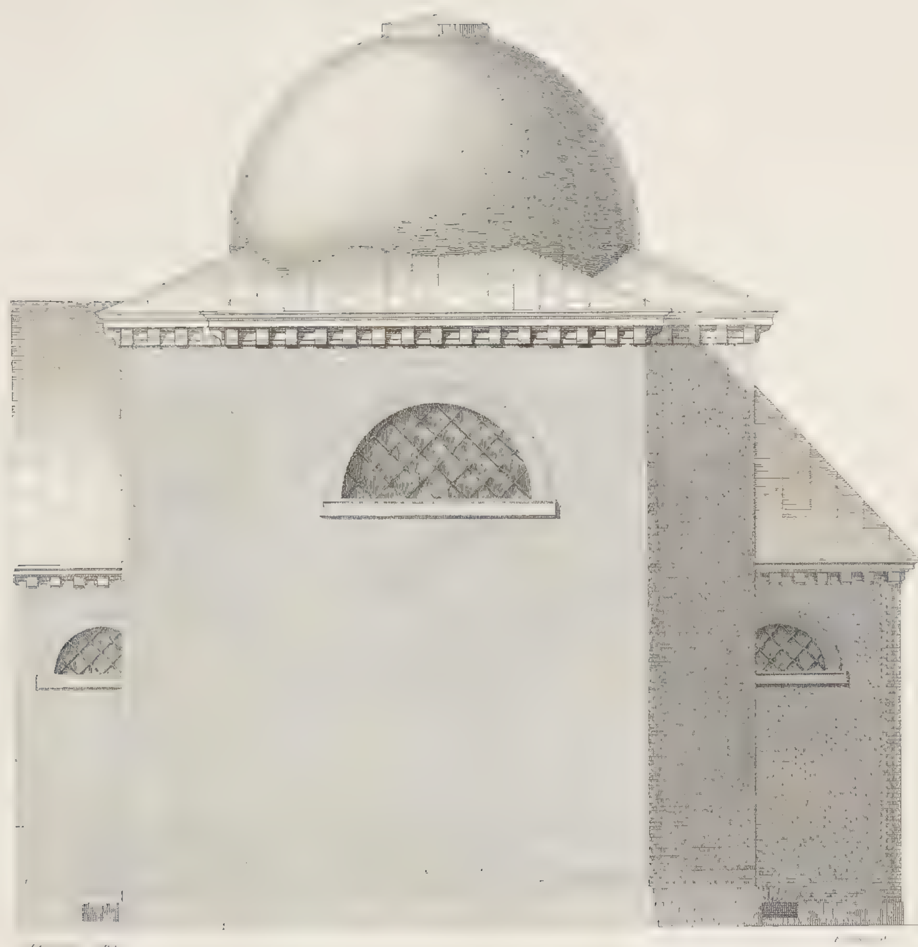
Her var det altsaa første Gang, at de kongelige Pragtminder i Roskilde fik en Omgivelse, som stemmede med dem. I Høichoret og i Christian den 4des Kapel havde Architecterne kun sørget for Pladsen til dem, og i de hellige tre Kongers Kapel føler man altfor vel, at de der opstillede Mausoleer ikke oprindeligt høre hiemme. Catholicismens Vederstyggelighed, Altrene til Maries og Helgeners Ære, maatte først udrenses, Kalkhvidtningen først udbrede sit døde Skiær paa Loft og Vægge, førend Christian den 3dies og Frederik den 2dens Monumenter kunde opstilles, og der stode de saa som tvende høit fornemme Herrer i rige Klæder, der havde søgt Ly i en fattig Stue. Nu, da Væggenes og Loftets oprindelige Malerier ere komme tilsyne, kunne vi, ved i Tanken at tilføie et Altar med dets Prydelser og brændende Kiærter, let danne os et Billede af et Gravkapel, saaledes som det var Skik fra ældgammel Tid at indrette det, for at den fromme Stifter der kunde finde et indviet Hvilested. Dette Kapel er Nabo til Harsdorffs Bygning og hører til Middelalderens Slutning. Harsdorffs, 300 Aar yngre, hører ogsaa til Afslutningen af en heel Periode, hvor en ny Tid forberedes. Ethvert af disse Monumenter er et indholdsrigt, et talende Vidnesbyrd om den Alder, det tilhører, og om vore egne Forhold i den, og neppe finde vi i vort Land paa noget andet Sted en saa tiltrækkende, saa lærerig Modsætning.

Den historiske Kilde, som især er bleven benyttet til ovenstaaende Fremstilling, findes i Indenrigsministeriets Archiv. Det er en Pakke Dokumenter, som alene vedkomme dette Kapel, og hvor man finder baade de forberedende Indstillinger og den kongelige Resolution, og tillige Harsdorffs og Haandværkernes Overslag, Regnskaber og Revisioner for de forskiellige Aar o. s. v. Det er Hr. Cancellist A. Petersens Sagkundskab og Velvillie, som jeg skylder, at være bleven opmærksom paa denne vigtige Samling af Actstykker.

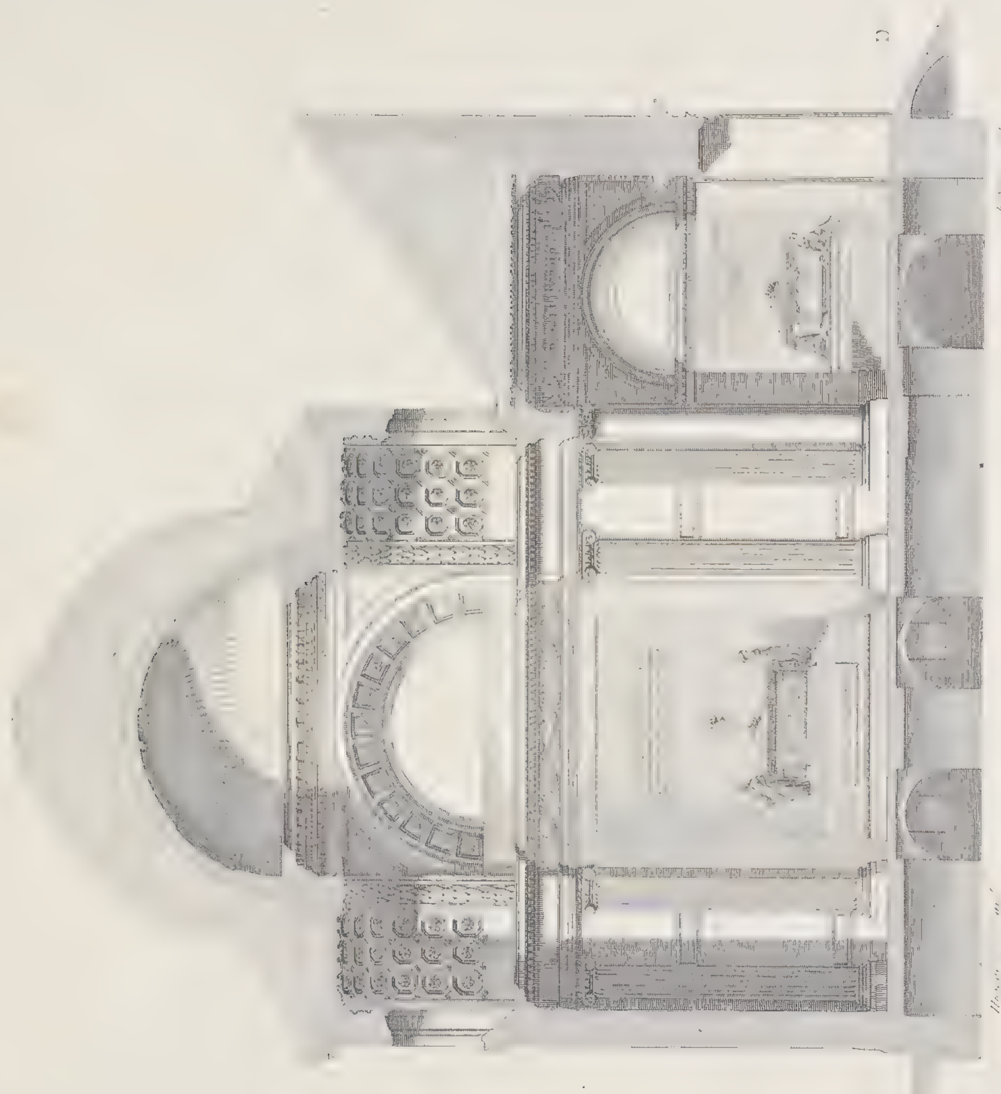
N. Høyen.

N° 1

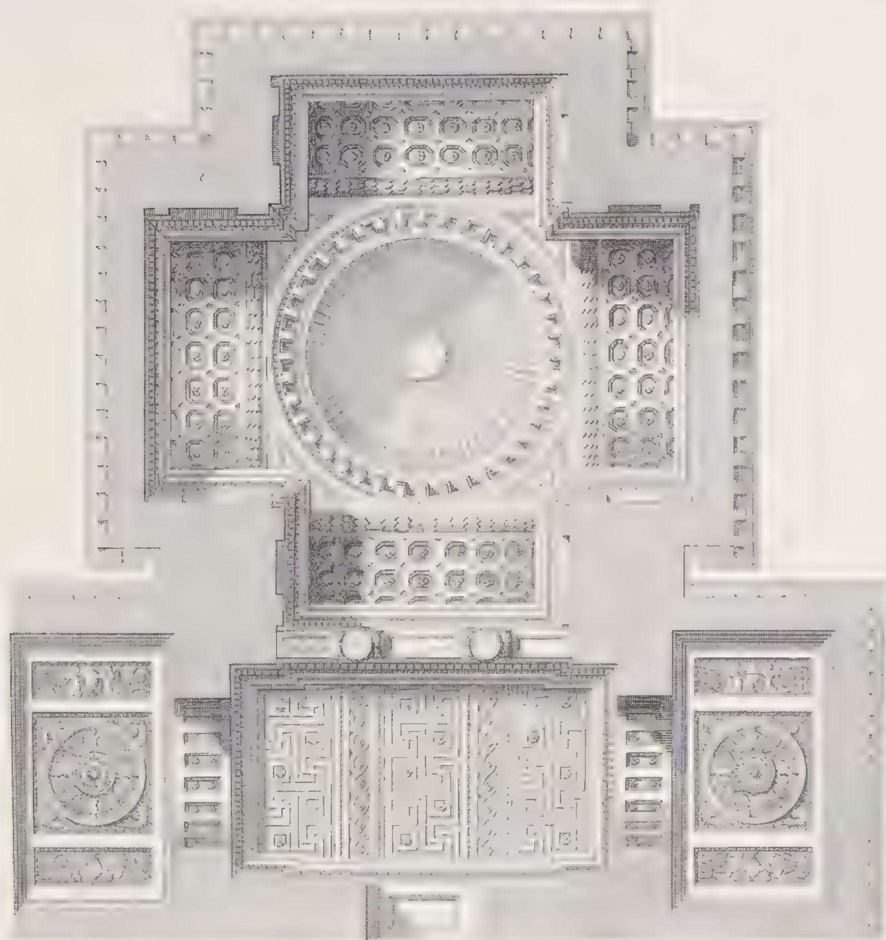

N° 5

DET KONGELIGE THEATER.

1. Bygningens Forside, saaledes som den indsees endnu. Da det hyppigere Besøg af de rigere og fornemmere Klasser giorde det nødvendigt, at sørge for en beqvemmere og friere Adgang til Theaterbygningen, bleve de tvende Afstignings-pavilloner tilføiede i Aaret 1792. Det følgende Blad viser, hvormeget denne Forside derved kom til at tabe i architectonisk Skiønhed.
2. Bygningens Forside, saaledes som denne oprindelig blev opført af Harsdorff i 1773—74. Den bagerste Deel af Bygningen med Mansard Taget hører til den gamle Theaterbygning, opført af Eigtved 1748. Det var Forlængelsen af denne Bygning med Hovedindgangen ud til Kongens Nytorv, som det blev overdraget Harsdorff at udføre. Forsalen var i Stuen, den første Sal blev bestemt til et Forfrisknings-værelse og den øverste halve Etage til en Bigarderobe for Theatret.
3. Tværsnit foran Scenen giennem Tilskuerpladsen saaledes som Harsdorff indrettede Theatret i 1773—74.
4. Enkeltheder af Theatrets Forside.
   - a. Det ene Hiorne af Gavlen med dens ioniske Biælkeværk og med Hovedet af den ene Pilaster.
   - a.* Siden af Pilasterens ioniske Hoved.
   - b. Overdelen af Dørens Ramme med (b*) et lodret Snit efter større Maalestok.
   - c. Krandsen og Attiken paa Harsdorffs Tilbygning bagved det fremspringende Hovedportal.
   - d. Hiornepartiet af den ene Afstigningspavillon med dens doriske Biælkeværk og Pilaster.
   - e. Krandsen paa Afstignings-Pavillonen.

Det andet og tredie af disse Blade ere tegnede efter de Raderinger, som Harsdorff selv havde besørget, men hvis Plader bleve ødelagte eller stærkt beskadigede under Kiøbenhavns Bombardement. Alle Enkelthederne paa det fierde Blad ere maalte og tegnede af Architect W. Klein, der ogsaa har tegnet første Blad.

GROSSERER PESCHIERS GAARD VED HOLMENS KANAL.

(INDUSTRIFORENINGEN.)

1. Forsiden af denne Bygning, saaledes som Grosserer Peschier lod den opføre efter Harsdorffs Tegning strax efter Kiøbenhavns Ildebrand 1795.

Til dette Blad er benyttet den Tegning, som Professor Hetsch, af Omsorg for Harsdorffs Minde, lod optage 1849 før hele Bygningens Charakteer blev forandret ved Tilsætningen af anden Sal.

2. Enkeltheder af Forsiden.
   a. Hiørnet af Gavlen over Bygningens mellemste Deel (Hovedpartiet) med dens corinthiske Biælkeværk og Hovedet af den ene af de corinthiske Pilastre.
   a 1. Lodret Snit af det Foregaaende.
   a 2. Den nederste Deel af den ene af Pilasterne tilligemed Krands og Sokkel paa Hovedpartiets Fodstykke.
   a 3. Vandret Snit giennem den yderste Pilaster, tæt ovenfor dens Fod, og giennem de tilstødende Muurflader. For at vise, hvorledes Hovedpartiet og dets Fodstykke træde frem foran den øvrige Muurflade og dens Fodstykke.
   b 2. Lodret Snit giennem Baandet, som løber over Fodstykket mellem Hovedpartiet og Endepartierne.
   b. Deel af det ioniske Portal, som indfatter enhver af de to Portindgange.
   b 1. Vandret Snit gjennem det ene Søileskaft, for at vise dets Fremspring foran Muren.
3. Enkeltheder af den ioniske Søile, som er anvendt ved Sideportalerne.
   a. Hovedet forfra.
   b. Den halve Side af Hovedet.
   c. Vandret Snit giennem Søileskaftet nedenfor Hovedet, for at vise dets Underside og dets Udladning ud over Skaftet.

I dette ioniske Capitæl er det kiendeligt, at Harsdorff har giort Bekiendtskab med den græske Stiil og sluttet sig til den; medens han i den ioniske Orden, saaledes som den er anvendt paa Theatrets Forside, kun har fulgt den Maade, hvorpaa berømte italiænske Architecter, f. Ex. G. B. Vignola († 1573) benyttede den ioniske Stiil, som de alene kiendte af antike romerske Bygninger. Betydningen heraf skal fuldstændigere blive udviklet i den Fremstilling af Harsdorffs Konstnervirksomhed, der kommer til at ledsage det næste Hefte.

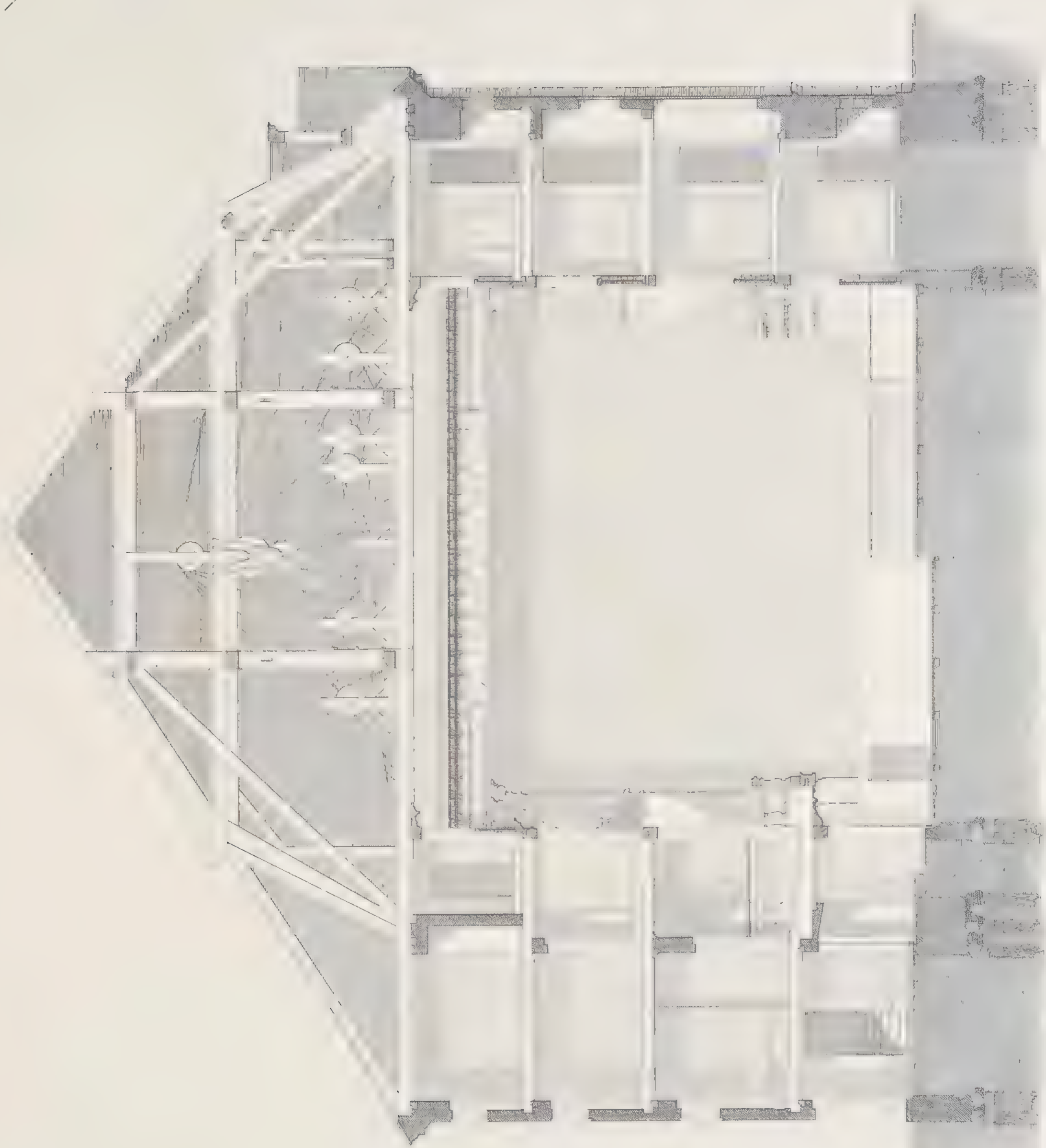
De indre Forandringer, som ere foretagne i Peschiers Gaard, have giort det umuligt med Nøiagtighed at meddele dens Grundplan saaledes, som den var udgaaet fra Harsdorffs Haand.

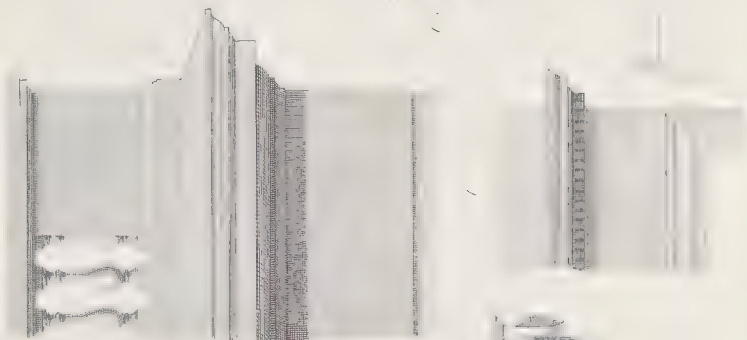
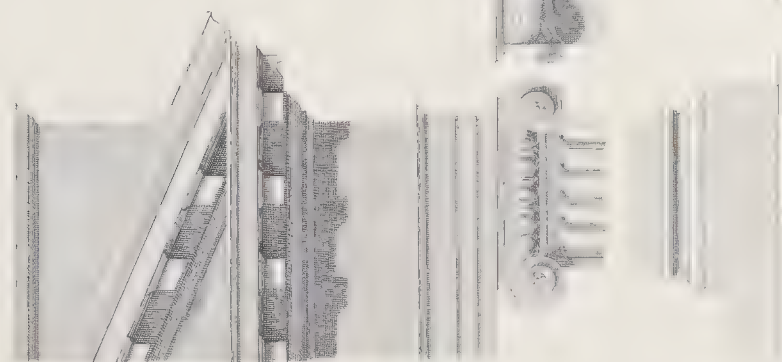
Alle Bladene ere tegnede, Enkelthederne tillige opmaalte af Architect W. Klein.

N. Høyen.

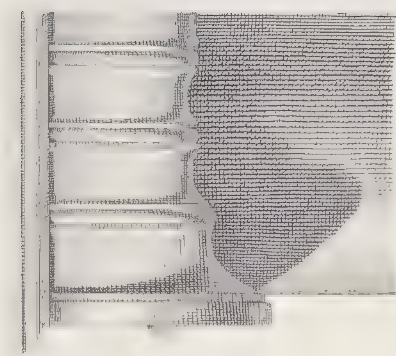

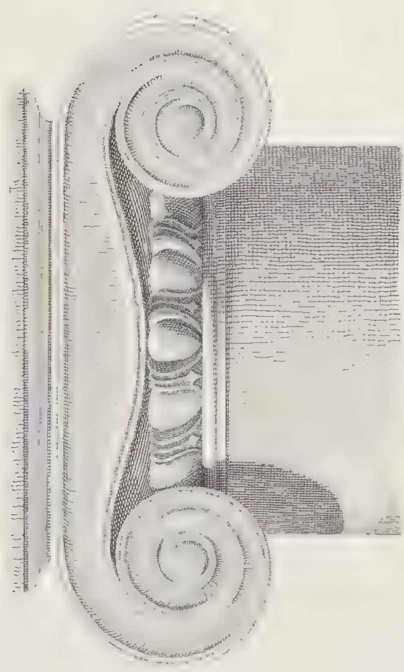

AGENT ERICHSENS GAARD PAA KONGENS NYTORV.

(TILHÖRER HR. HOFSTOLEMAGER C. B. HANSEN.)

Mellem de endnu bevarede Tegninger af Harsdorff findes et Blad, som indeholder en let Tusktegning af denne Bygnings Forsider ud til Kongens Nytorv og ud til Holmens Canal tilligemed Grundridset til hele Stuen, samt til Staldbygningen og Vognskuret, saaledes som disse Partier vare bestemte til Opførelse. Den er dateret September 1797 og har tvende Paaskrifter: at den har været foreviist i Kiøbenhavns Raadstue 18. Septbr., og at den har faaet Bygningsadministrationens Bifald 30. Septbr. s. A.

Der findes desuden et mindre Udkast af Grundridset til Stuen, som viser Bygmesterens første Tanke. De Forandringer, som den udførte Plan har modtaget ere ikke større, end at dette Udkast kan tiene til at oplyse Værelsernes forskiellige Bestemmelse, som her er paaskrevet med Harsdorffs egen Haand.

Første Sal har i alt det væsenlige endnu bevaret Harsdorffs Plan. Anden Sal og Kiælderen, hvor alt hvad der hørte til Huusholdningen var henlagt, ere derimod ved senere Indretninger saa forandrede, at den oprindelige Plan ikke med fuldkommen Sikkerhed kan angives.

Da Harsdorff døde 24. Mai 1799, var Bygningen ikke fuldendt, men alt tyder hen paa, at Arbeidet var saa vel forberedt, at det kunde fuldendes i Bygmesterens Aand.

1. Grundrids til Stuen. Ud mod Holmens Canal er Staldbygningen paa venstre Haand af Indkiørselen. Til høire følge Værelserne i denne Orden: Paaklædningsværelse og bag ved samme en Bagtrappe, som gaaer giennem hele Bygningen. Sovekammer med Alkove. Cabinet. Spisestue. Dagligstue med hosliggende Retirade. Denne Stue har tre Fag Vinduer ud til Holmens Canal, og ud til Kongens Nytorv tvende Fag, hvoraf det ene ligger som et Karnap i Udbygningen under Søilerne. Den øvrige Deel af Stuen ud mod Torvet indeholder Kiøbmandens Forretningsværelser med særegen Indgang fra Torvet og tvende mindre Rum bagved til Archiv. Døren fra det ene af disse til Kiøkkentrappen er en senere Forandring. Det største Værelse har kun eet Vinduesfag ud til Kongens Nytorv, derimod fire ud til Reverens Gaden og tvende ind til Gaarden. Døren til Kiøkkentrappen er en senere Forandring.

   Ind til Gaardspladsen er der fra Indkiørselen Opgang mellem to doriske Søiler til Hovedtrappen. Fra Gangen kommer man ind i et stort Forværelse, som staaer i Forbindelse med Spisestuen og med Kiøkkentrappen. Denne ligger endnu paa den af Hardorff anviste Plads, men den er omlagt, Skillerummet nærmest ved Døren til Forværelset tilføiet og Nedgang til Gaarden aabnet i Vinduesfaget.

2. Grundrids til første Sal. Det første Fag til venstre er over Indkiørselen. Derpaa følge Værelserne i Hovedbygningen, hvoraf de tvende første svare til dem i Stuen, og man kan endnu paa Loftet i det andet Værelse see tydelige Spor til, at her ogsaa har været en egen Afdeling som til en Alkove. De øvrige Værelser, navnlig de tre ud mod Torvet, have efter al Sandsynlighed været bestemte til det større selskabelige Liv. Salen i Midten har Dør ud til Søilegangen, og det store Værelse ud mod Reverensgaden har, ved sin halvrunde Slutning og ved Sidernes Afdeling med smalle, fine Lissener, især faaet et festligt Udseende. Skievheden i Vinduessiden, som er betinget ved Byggepladsen, opdages let paa Papiret, men mærkes ikke i selve Værelset.

3. Forsiden ud til Kongens Nytorv. Den aabne Gang foran første Sal dannes af sex græsk-ioniske Søiler, som hvile paa en Udbygning af Stuen, der træder omtrent 5 Alen frem foran den øvrige Bygning og afsluttes med en Krands. Søilerne bære en fremspringende Gavl, hvis fordybede Flade er prydet med et allegorisk Billede i ophøiet Arbeide. Det forestiller Vindskibelighed og Handel, som forbinde Land og Hav, rækkende hinanden Haanden ved Overflødighedens Altar, og er modelleret af Domenico Gianelli (?).

De tvende Kroge mellem Udbygningen og Hjørnerne til Reverens Gaden og Holmens Canal vare aflukkede i Fodstykkets Høide med et let Jerngitter.

4. Forsiden ud mod Holmens Canal. Stuen har ogsaa her sin egen Krands, men istedetfor Søiler bæres her det architektoniske Biælkeværk af 6 ioniske Muurpiller (Pilastre).

Ved disse to Blade er det maaskee ikke overflødigt at bemærke, at Taget i den geometriske Tegning viser sig sværere end det gjør i Virkeligheden, hvor Høiden af den skraa Tagflade perspectivisk forskyder sig.

5. Indkiørsels Porten. Den ligger i Staldbygningen tæt op til Hovedbygningen, men da dette Parti er aldeles forandret, har det ikke været muligt at levere nogen paalidelig Tegning af dets oprindelige Udseende. Kun Porten er bevaret med sine tvende romersk-doriske Halvsøiler. Indgangsdøren for Gaaende er smagfuldt sat midt paa Portfløienes store krusede Flade.

6 A. Tværsnit giennem den ene Ende af Søilegangen, hvorved man faaer baade Snittet af det architectoniske Biælkeværk og af Loftet i Søilegangen, samt den øverste Deel af den ene af de tvende Muurpiller (Pilastre) som svare til de tvende yderste Søiler. (Sammenlign Grundridset til første Sal.)

B. Fodstykket af samme Muurpille tilligemed Stuens Krands.

C. Plan og Fremspring af Muurpillen.

Muurpillerne paa Forsiden ud til Holmens Canal have samme Former og Forhold. (Sammenl. Grundridset til første Sal.)

D. Udbygningens Fodstykke og Dækningsled tilligemed Snittet af disse Dele paa den øvrige Bygning.

E. Den ene af de tvende frit behandlede græsk-doriske Søiler, som staae ved Opgangen fra Porten til Hovedtrappen, tilligemed Snittet giennem deres Biælkeværk.

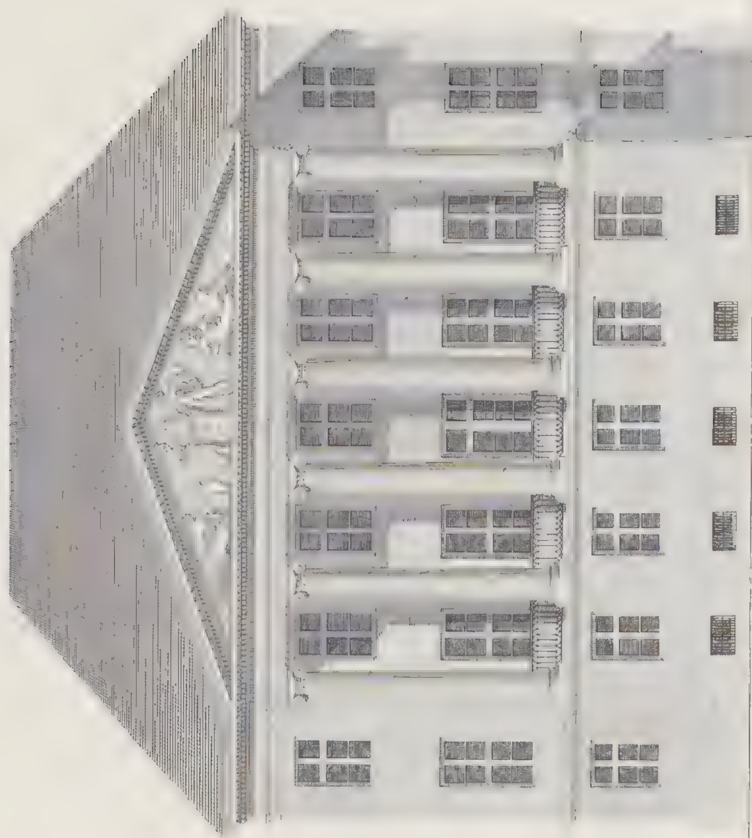
7. Det græsk-ioniske Søilehoved seet forfra og fra Siden og nedenfra, tilligemed dets Giennemsnit baade fra Siden og forfra.

Anm. Paa Grundridset til første Sal er en Rettelse glemt, hvori Kobberstikkeren er uskyldig. Vinduessiden ind til Gaarden seer ud, som om den skulde fortsættes, men dette er en Feil. Den skal ende med et skarpt Hjørne paa samme Maade som i Grundridset til Stuen.

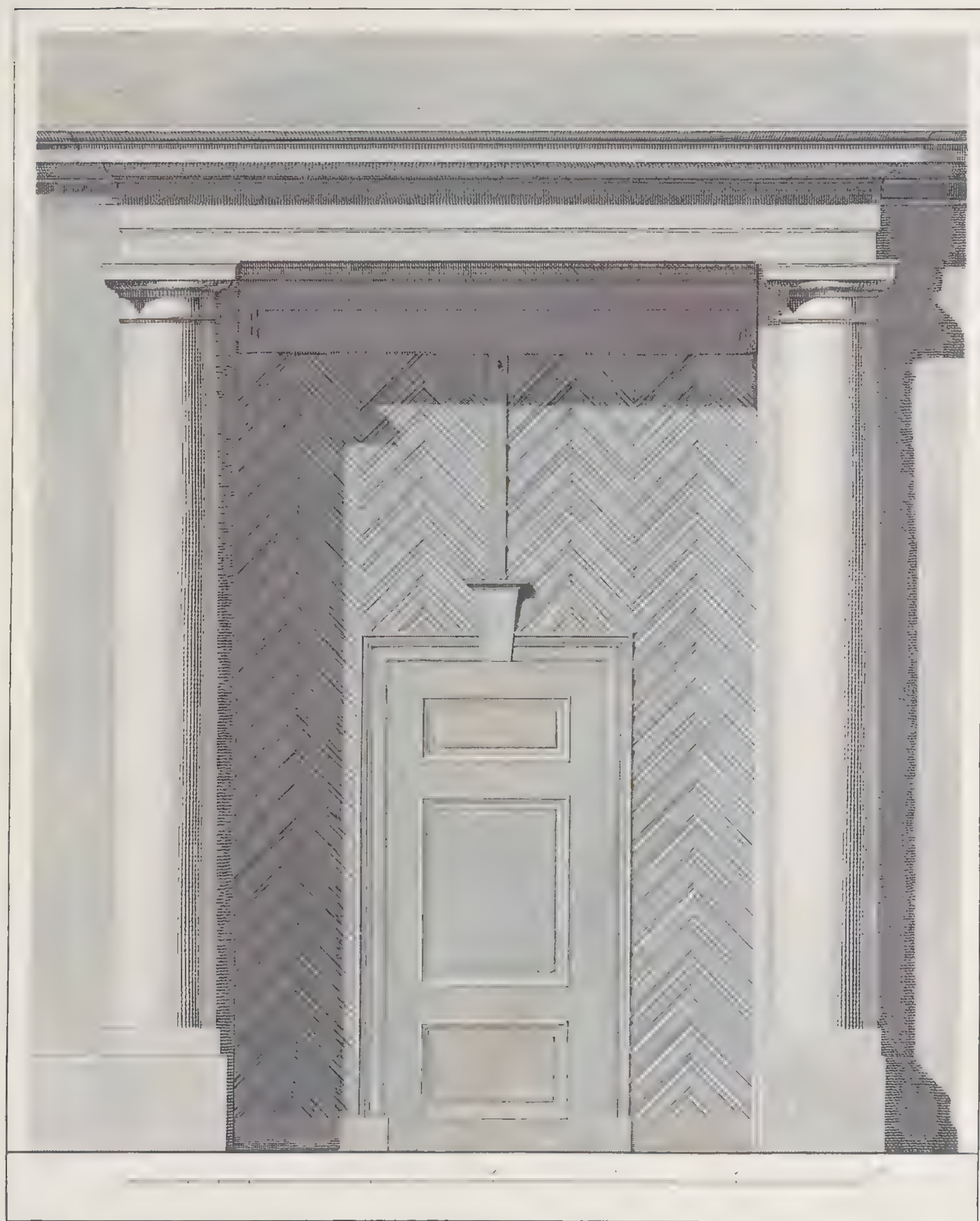
N. Høyen.

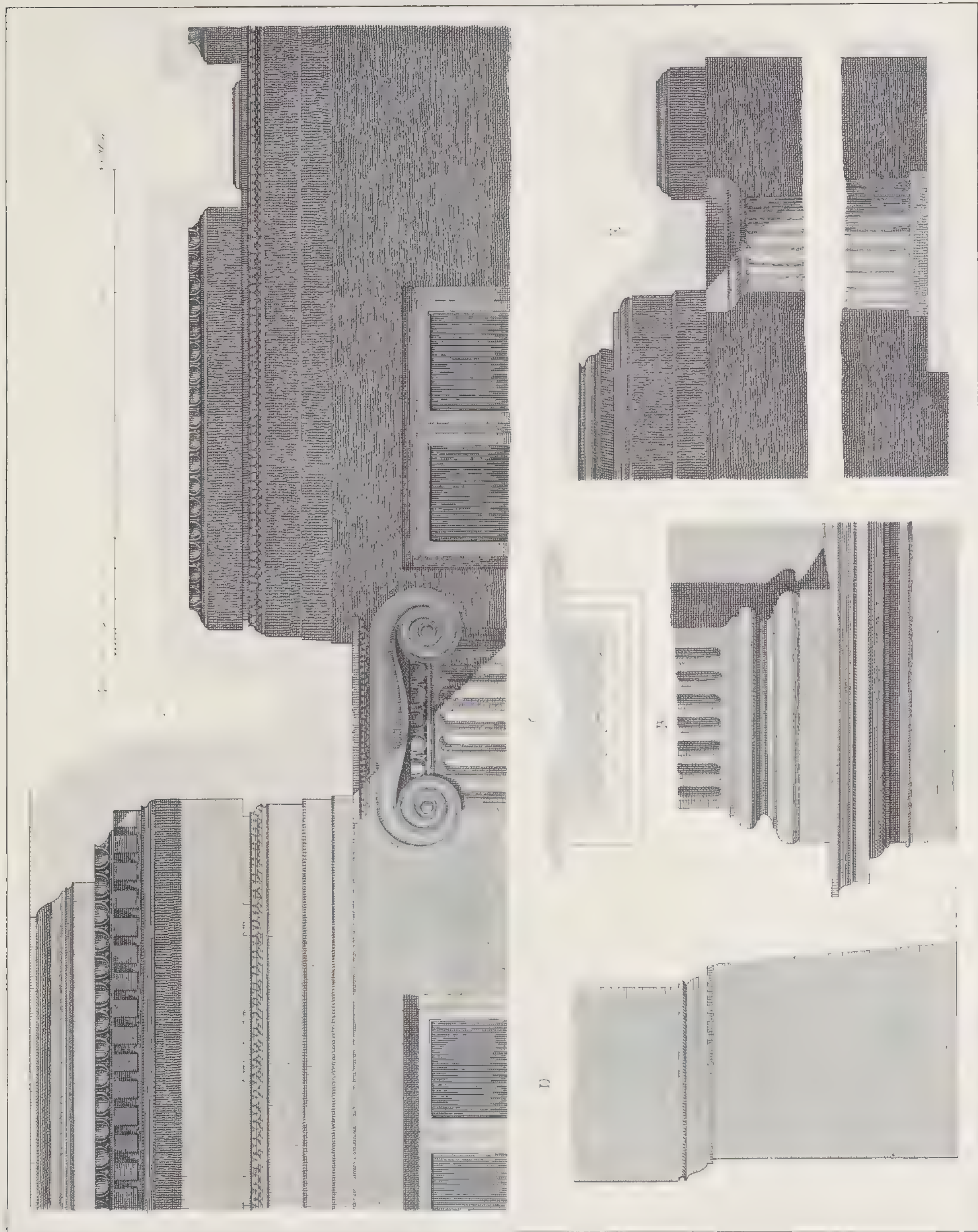

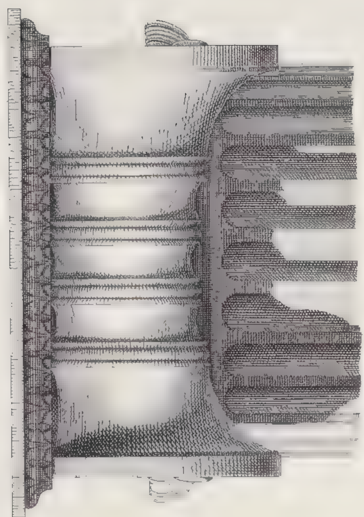

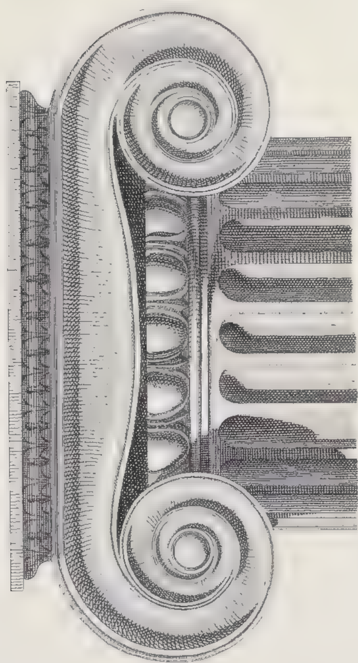

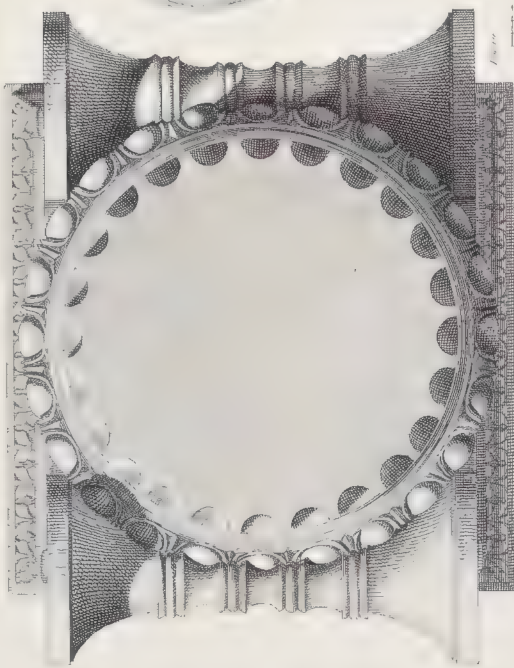

COLONNADEN PAA AMALIENBORG.

Strax efter at den forfærdelige Ildsvaade — 26 og 27 Februar 1794 — havde ødelagt Christiansborg, bleve Moltkes og Schacks Palaier overladte til den kongelige Familie og Harsdorff fik den Opgave, at sørge for de Forandringer og Indretninger, som disse Bygningers nye Bestemmelse udkrævede. Palaiernes Hovedbygning stod hidtil kun i Forbindelse med tvende Endepavilloner ved to lave Mellembygninger med Indkiørsel, nu blev der paa disse sat en første Sal for at skaffe mere Plads. Disse Tilbygninger vare en Følge af Nødvendighed, men de bleve til Fordeel for Palaierne, hvis forhen spredte Partier derved fik mere Ro og Sammenhæng.

Kongen (Christian 7) skulde bo i Moltkes, Kronprindsen (Frederik 6) i Schacks Palai. Men Kongens Bolig kom tillige til at rumme alt hvad der henhørte til Hoffets Huusholdning og det mere festlige Liv. Der holdtes det store Taffel og der samledes man til de saakaldte appartements. De to Palaier, der vare adskilte ved Amaliegaden og alligevel udgiorde som en fælleds Bolig, behøvede derfor en indre Forbindelse, men som skulde bringes tilveie uden at spærre den daglige Færdsel paa Gaden og Pladsen.

Harsdorff indsendte ikke mindre end fire[1]) forskiellige Udkast til en saadan Forbindelse. Forneden var der tre Giennemkiørsler eller to saadanne, eller een anselig Giennemkiørsel, men i de to sidste Tilfælde tillige et Par Giennemgange for Fodgængere. Ovenover Portene fortsattes det brede Baand, der danner Krandsen over Stuen i Palaierne, og derpaa kom en første Sal, der i Høide svarede aldeles til den i Pavillonerne, som den sammenbandt, medens derimod dens Tagbrystning (den saakaldte Attike) i flere af Udkastene vare høiere og aftrappet til begge Sider. Disse Tegninger vare holdte i en lignende Stiil som de øvrige Bygninger paa Amalienborg, og alle Fordringer syntes altsaa at være fyldestgiorte.

Et Hensyn var imidlertid overseet. Den smukke strængt symmetriske Plads paa Amalienborg vilde tabe betydeligt ved en saadan Bygning, der saa godt som aldeles lukkede den ene af dens fire Udgange. Amaliegaden vilde derimod miste den maleriske Udsigt og Synet af det almindeligt beundrede Mindesmærke, som var reist for Frederik den femte. Der kan neppe være Tvivl om at flere have følt dette Hensyns Betydning; Harsdorff har i ethvert Tilfælde været giennemtrængt deraf, thi han indsendte, foruden de alt omtalte, flere Udkast, der gik ud paa at reise en aaben Søilerække i Stedet for en sammenhængende Mellembygning. I disse Udkast synes han gradeviis at have nærmet sig til det, som virkelig kom til Udførelse, og han havde den Glæde, at netop dette vandt kongeligt Bifald.[2]) Hensynet til den smukkeste Plads i Hovedstaden og til Mindesmærket for den Konge, som havde fremkaldt hele Anlæget, seirede saaledes over Hensynet til Hofskik og Beqvemmelighed; og Kronprindsen fandt det ikke under sin eller sin Hustrues Værdighed at stige nogle Trappetrin op og ned og gaae igiennem en lavere Gang, naar det Hele afgiort kunde vinde derved. Man maa derved tillige vel huske paa, at Boligen paa Amalienborg kun blev betragtet som Hoffets midlertidige Vinterophold, til det igien kunde flytte ind paa det ombyggede Christiansborg.

Ved den nøiere Udarbeidelse af det valgte Udkast modtog det imidlertid flere Forandringer. Oprindeligt havde det fire

[1]) Ved Geheime-Etatsraad Traps forekommende Godhed har jeg havt Leilighed til at blive bekiendt med disse Udkast, der tilligemed et femte, som er anlagt til en Søilerække, bevaredes i Kongens militaire Haandbibliothek.

[2]) Dette Udkast bevares i Hofstuens Archiv, hvorfra det velvilligt har været mig laant. Det er mærket Nr. 4 og benævnes ogsaa saaledes i Hofmarskalkens Skrivelse 13 April 1794. Men i denne anføres tillige, at Overslaget til Tegningen Nr. 10 vil blive 1000 Rd. dyrere. Der har altsaa været endnu flere Udkast til en Colonnade foruden Nr. 4 og det i den foregaaende Note anførte.

Søiler saavel mod Gaden som mod Pladsen, men de to yderste paa hver Side bleve omdannede til Endepiller paa en Væg, som støttede sig op til Pavillonens Muur. Colonnadens Udseende vandt herved i Alvor og Fasthed. I Udkastet laae Overkanten af Colonnadens Krands i lige Linie med Pavillonernes, og disses Tagbrystning fortsattes saaledes, at den skiulte Vinduerne paa Gangen over Søilerækken. Derimod skulde Pavillonernes Tage sænkes saameget i Forhold til Colonnadens, at hele Bygningen kom til at gaae i samme Flugt. Under Udarbeidelsen maatte vor Konstner snart komme til den Overbeviisning, at han herved baade tog noget bort af Pavillonernes Eiendommelighed og af Skiønheden i sit eget Arbeide. Krandsen maatte løftes høiere, Attiken passede slet ikke til den ioniske Charakteer han havde valgt, og den Mangel, som der i en noget fiernere Afstand maatte komme tilsyne ved Gangvinduernes Fremtræden, vilde jo forsvinde idet man nærmede sig Colonnaden, der da fremtraadte i uforstyrret Harmoni. Den Tanke maatte desuden let finde Indgang hos Konstneren, at, naar Hoffet igien flyttede ind paa Christiansborg, vilde man neppe skride til at ødelægge et Arbeide som dette [1]), saalænge Tiden nogenlunde skaanede det; det var jo en prægtig Forhal for ethvert af Palaierne, og kastede en forhøiet Glands paa disse ved at minde om, at her engang havde været Kongesæde. Men da vilde ogsaa Gangen blive overflødig og Taget kunde uden Vanskelighed bringes i Samklang med det Øvrige.

Harsdorff arbeidede med Lethed. Sex Uger efter Slotsbranden kunde Hofmarskalken indlevere hans »Generalregning« over det Udkast, som var blevet valgt af de mange han havde meddeelt; og den 6 Mai bleve de udførlige Tegninger og Overslag til samme antagne af Rentekammeret og indstillede til kongelig Stadfæstelse. I Slutningen af April var det forberedende Arbeide alt begyndt i Grunden, thi Colonnaden og hele den nye Indretning skulde være fuldendt samme Efteraar, naar den kongelige Familie flyttede ind fra sit Sommerophold.

Anvendelse af Søilegange paa offentlige Pladse og ved Pragtbygninger var ikke noget nyt, men det eiendommelige Præg, som denne Colonnade har faaet i hele sit Anlæg, kan kun forklares af en Indskydelse aldeles forskiellig fra den, hvorunder vor Konstner hidtil havde arbeidet. Alle Harsdorffs tidligere Værker vidne aabenbart om det Indtryk, den renere italiænske Konst havde giort paa ham, og om den Forkiærlighed han havde for den ioniske Søile, som han imidlertid kun kiendte fra de oldromerske Monumenter og fra disses Efterligning i de store Mesteres Arbeider fra det sextende Aarhundrede. Han var nu i de Halvtreds, en Alder, hvori Konstneren seilden slaaer ind i en ny Retning, og dog giør en saadan sig her gieldende og det paa en overraskende Maade. Der gaaer en Aande af græsk Konst giennem Colonnaden, som er ligesaa glædelig som ved første Øiekast uforklarlig hos en Mand, der aldrig havde været i Grækenland og som levede paa en Tid, da det Lys, der begyndte at udbredes over de hellenske Mindesmærker, endnu saa godt som slet ikke havde virket.

Medens vor Konstner levede i Paris, for der at fortsætte sine Studier, udgav i 1758 Le Roy sit Værk over Grækenlands skiønneste Bygninger. Det var et Hastværks Arbeide af en talentfuld Mand, men det var det første Værk, som ret kunde lede Opmærksomheden hen paa den saa godt som aldeles ukiendte hellenske Bygningskonst. Fire Aar senere udkom det første Bind af J. Stuarts ulige betydeligere Værk over Athens Monumenter, og det efterfulgtes i 1769 af Revetts første Bind over de græske Bygninger paa Lille-Asiens Kyst. Kiendte Harsdorff disse Værker? — Hans Bygninger indeholde i ethvert Tilfælde ikke noget Spor deraf. Men i 1787 udkom det andet Bind af Stuarts »the antiquities of Athens« og her fremlagdes en Fylde af attisk Konst og den ioniske Søile fremtraadte her første Gang i hele sin Pragt. Dette Værk maa snart efter være faldet Harsdorff i Hænde og blev nu tilligemed det alt forhen udkomne en Gienstand for hans alvorligste og livfuldeste Betragtning, saa at han, for ret at sætte sig ind i den nye Verden, der opgik for ham, lod alle Snit af de forskiellige Bygningsdele optegne efter en stor Maalestok. [2])

Det var imidlertid ikke blot den nye Stiil og dens overvættes Deilighed, som fængslede ham, han blev tillige opmærksom paa en egen Art af Bygninger. I Athen aabnedes Adgangen til den herlige Plads paa Borgen giennem en omfangsrig pragtfuld Port (Propylæerne), og i Priene, paa Lille-Asiens Kyst, kom man ligeledes ind ad en Pragtport til Pladsen, der omgav Skytsgudindens Tempel. Det egne ved disse Bygninger, hvor Giennemgangen forenede sig med en Søilehal og hvor det maleriske og rige Indre kappedes med den ydre Glands, medens det Hele beroede paa en klar og simpel Grundtanke, kunde ikke andet end tiltale Harsdorff. Athens Propylæer satte øieblikkelig de romerske Triumphporte, ja selv Pantheons berømte Forhal aldeles i Skygge.

Og medens han levede i disse Indtryk blev han kaldet til at opføre en Bygning, der skulde danne som en Forhal i Kongeborgen og tillige være Giennemgangen til den Plads, som bar det stolteste Æresminde, der var opreist for en dansk Konge, og var omgivet af Kongefamiliens Boliger. [3]) Da derfor hans Udkast til en sammenhængende Forbindelse med een eller

[1]) Som Hofbygmester havde Harsdorff flere Gange opført Æreporte og andre Decorationer til de festlige Leiligheder, som oftere forefaldt i hans Tid. En af disse Æreporte, den ved Arveprindsens Formæling (21 Octbr. 1774), vandt et saadant Bifald, at den det følgende Aar blev flyttet ud i Fredensborg Slotshave, hvor den endnu 15 Aar senere beundredes af fremmede Reisende. »Skade, at den ikke er af Marmor«, siger Ramdohr, en af Datidens ansete Kiendere. Studien etc. 1ste Bind.

[2]) Afdøde Capitain Schaper, som alt før Slotsbranden var paa hans Tegnestue og selv arbeidede med paa disse Tegninger, har fortalt mig det.

[3]) Arveprinds Frederik kiøbte Levetzovs Palai, som han lod indrette og udsmykke af Abildgaard. Brockdorffs Palai, som Kongen allerede havde kiøbt 1768, var derimod Søkadetternes Skole fra 1788 og til 1828, da det blev indrettet til Prindsesse Wilhelmine.

flere Giennemkiørsler var lagt tilside, og da det viste sig, at den pyntelige, men lidt smaalige og tunge Stiil, som hersker i Amalienborgs Bygninger, ikke vilde tage sig ud i et Rum,[1] der fordrede noget friere og mere storladent, saa kunde den geniale Konstner endelig følge sin Attraa til at vælge de Former, hvis Nyhed og Harmoni i lige Grad havde grebet ham. En Sammenligning med de ovennævnte Propylæer vil imidlertid tilfulde godtgiøre den Selvstændighed og det Overlæg, hvormed han her forstod at afpasse den Tanke, de havde vakt hos ham, til Sted og Øiemed.

Da Colonnaden blev opført havde endnu ingen Architect paa Fastlandet prøvet paa at optage den græske Ionik. I England havde Robert Adams anvendt den ioniske Søile ved private Bygninger (Shelburn house, Society of arts 1772—74) men det var mere som blot Decoration og ingenlunde med den Reenhed og den Smag, som findes hos Harsdorff. En senere Tid er vistnok fuldstændigere blevet bekiendt med de hellenske Former, man har giengivet dem med større Nøiagtighed i Enkeltheder, men som et Hele er der neppe frembragt noget, som med større Fylde og Friskhed giengiver Indtrykket af græsk Architectur end Colonnaden paa Amalienborg.

1. Grundridset. Imellem de to Søilerækker er den almindelige Giennemkiørsel. Mellem Søilerne og Hiørnepillerne (Pilastrene) er der Giennemkiørsel og Holdeplads for dem, der skulle til Palaierne. De Aftrædende befinde sig her i et frit men mere dækket Rum, hvor man, giennem Portalen til venstre, kommer ind i Moltkes Palai, bestemt til Kongens Bolig; giennem Portalen til høire, træder ind i Schacks Palai, hvor Kronprindsen skulde flytte ind.

   De fiirkantede Fordybninger mellem Hiørnepillerne og Palaiernes Mure ere nu lukkede, saaledes som Snittet paa 3die Tavle viser det.

2. Colonnaden, som den viser sig, naar man fra S. Anna Plads kommer ind i Amaliegade. Ved at lade den træde lidt frem foran den smalle Væg, som paa begge Sider forbinder den med de tilstødende Palaier, og ved over disse Vægge at holde Biælkeværkets og Krandsens Ledføining aldeles glat, er Colonnaden heldigt løst fra sine Omgivelser. Krandsens Overkant slutter sig til Tagbrystningen (den saakaldte Attike) paa Palaierne; dens Underkant svarer derimod til den underste Linie af Palaiernes Krands, og Ledføiningen er afpasset saaledes, at det Ueensartede i denne Forbindelse ikke bliver paafaldende.

   Da Gangen, som skulde danne Forbindelsen mellem Palaierne paa første Sal, maatte lægges indenfor Biælkeværket over Søilerne, nødtes Bygmesteren til at løfte Taget saameget, at der kunde sørges for en passende Høide og Belysning. En Sammenligning med Tværsnittet paa tredie Tavle forklarer det tilstrækkeligt.

   Steenbroens krumme Flade, der fortsættes under Colonnaden, og Hensyn til den stadige Giennemkiørsel giorde det nødvendigt, at lægge de høie Fodstykker af Steen under Søilerne og Hiørnepillerne, som ere af Træ. Et lignende Hielpemiddel er forresten ogsaa blevet anvendt af Grækerne paa en ujævn Grundflade og det maa ikke forvexles med de Piedestaler, som man i den senere Oldtid lagde under Søilerne for at opnaae rankere Forhold.

   Den storladne, harmoniske Virkning, som denne Colonnade frembringer, lader sig ikke give i en streng architectonisk Tegning, hvor den desuden saa godt som aldeles er løsrevet fra hele sin Omgivelse. Selv en Sammenligning med Tværsnittet vil kun ufuldstændigt kunne antyde den. Stiller man sig derimod, enten i Gaden eller paa Pladsen, omtrent i en tredive Skridts Afstand saa at Krandsens Overkant staaer aldeles frit mod Luften, da ville de store simple Forhold de rene deilige Former, det, efter Standpunktet, vexlende Spil af Søilerækkernes Perspectiv, af Indblikket under Loftet og ind til Portalerne, af Lys og Skygge, vidne om den ædle Følelse for achitectonisk og malerisk Skiønhed, som havde giennemtrængt Mesteren.[2]

3. Tvende Snit giennem Colonaden.

   Det største er taget paa tværs og viser hele dens Dybde. Oven over Søilerne ligger den omtrent fire Alen brede Gang, som danner Forbindelsen mellem begge Palaierne første Sal og har sine Vinduer ud mod Pladsen. Til venstre gaaer Snittet giennem det ene af de tre Værelser, hvortil den øvrige Brede er benyttet, med Vinduer ud til Amaliegade.

   Det mindste er et Stykke af Længdesnittet, taget ved den ene af Colonnadens Ender. Giennem Døren under Portalen kommer man ind i Gangen, som fører til Palaiets Hovedtrappe; over Portalen, paa Bøiningen, som Væggen gior hen til Hiørnepillen, ligger Trappen, der, fra Palaiets første Sal, fører op til Gangen over Colonnaden.

4. Vandret Længdesnit, taget saa lavt, at det tillige skiærer giennem Endeportalernes Søileskafter. Man seer Underfladen af hele Colonnadens Loft tilligemed Udladningen af Biælkeværkets Krands til begge Sider. En Sammenligning med Snittene paa tredie og femte Tavle viser de Vanskeligheder. som her maatte overvindes. Høiden, der skulde naaes i Rummet oven over Søilerne, tvang Mesteren til at lægge Tværbiælkerne lige saa dybt som Længdebiælkerne, og til at opgive de Fordele, som Afvexlingen og Dybden mellem de forskiellige Biælkelag og Fyldingerne skulde give ham.

---

[1]) Det ene af de bevarede Udkast til en Søilegang er aabenbart beregnet paa at nærme sig til den giennemgaaende Stiil, den har fire enkelte Søiler, som bære en Mezzanin. Udkastene til den sammenhængende Forbindelse bringer mig tillige paa den Formodning, at der imellem de tabte Udkast til en Colonnade ogsaa maa have været et eller flere med kobblede Søiler.

[2]) En malerisk Radering vil komme til at ledsage Slutningsheftet.

Ved en snild Anvendelse af de sparsomme Midler, som stode til hans Raadighed, ved en smagfuld Benyttelse af større og mindre Perlestave og fine Rundstave, har han imidlertid tilveiebragt et Spil i Fladerne, som, understøttet af den Høide og det dæmpede Lys, hvori de sees, fremkalder det lette og prydelige Udseende, som her var saa nødvendigt.

I Søilegangen foran Agent Erichsens Gaard kunde han bevæge sig med større Frihed, og der lagde han ogsaa Tværbiælkerne paa Architraven. (Agent Erichsens Gaard, 6te Tavle).

5. Til høire. En af Colonnadens ioniske Søiler. I Forholdet mellem Søilens Tværsnit og Høide har han taget Hensyn til den store Afstand mellem Søilerne, som fordres af Giennemkiorslen. Han har derfor med Rette holdt sig til de kraftfulde Forhold, som betegne de ældre ioniske Søiler i Athen. Foden har det Snit, som findes i flere af de romerske Monumenter og som optoges af Italiænerne i det 16de Aarhundrede. Hvorfor han hverken her eller i Erichsens Gaard har villet anvende de fyldigere og bredere Former, som han ikke kunde oversee i de attiske Monumenter, lader sig vanskelig forklare.

Til venstre. Colonnadens Biælkeværk (Architrav, Frise og Krands) tilligemed Hoved og Fod af den ene Hiørnepille. Til de kraftige Søiler maatte Biælkeværket svare, og han har med Føie, i Frisens og Architravens Forhold, ladet sig lede af de attiske Bygninger, navnlig af det lille Tempel ved Ilissus Floden. Krandsen staaer harmonisk sammen med det Øvrige, men saavel i Snit som i Prydelse har han her mere havt Athene Polias Templet i Priene for Øie.

Under Biælkeværket. To Snit af Loftet ved Hiørnepillen, et lodret og et vandret, for nøiere at vise Loftfladens Behandling.

6. Søilehovedet seet forfra, fra Siden og nedenfra, tilligemed dets Giennemsnit baade fra Siden og forfra. Det er det samme Hoved, som han senere med nogle smaa Forandringer anvendte paa Erichsens Gaard. Det simple, men deilige ioniske Søilehoved fra det lille Tempel ved Ilissus, hvis Minde Stuart har bevaret, har aabenbart foresvævet vor Konstner, trods enkelte Afvigelser. Han følte vistnok, at de rige Capitæler fra Templet paa Borgen i Athen her ikke vilde skikke sig, og Søilehovedet i Priene var ham for magert. Den Form han valgte, stod heldigt mellem begge de andre.

7. Den ene af Dørrene under Colonnaden tilligemed sin Portal.

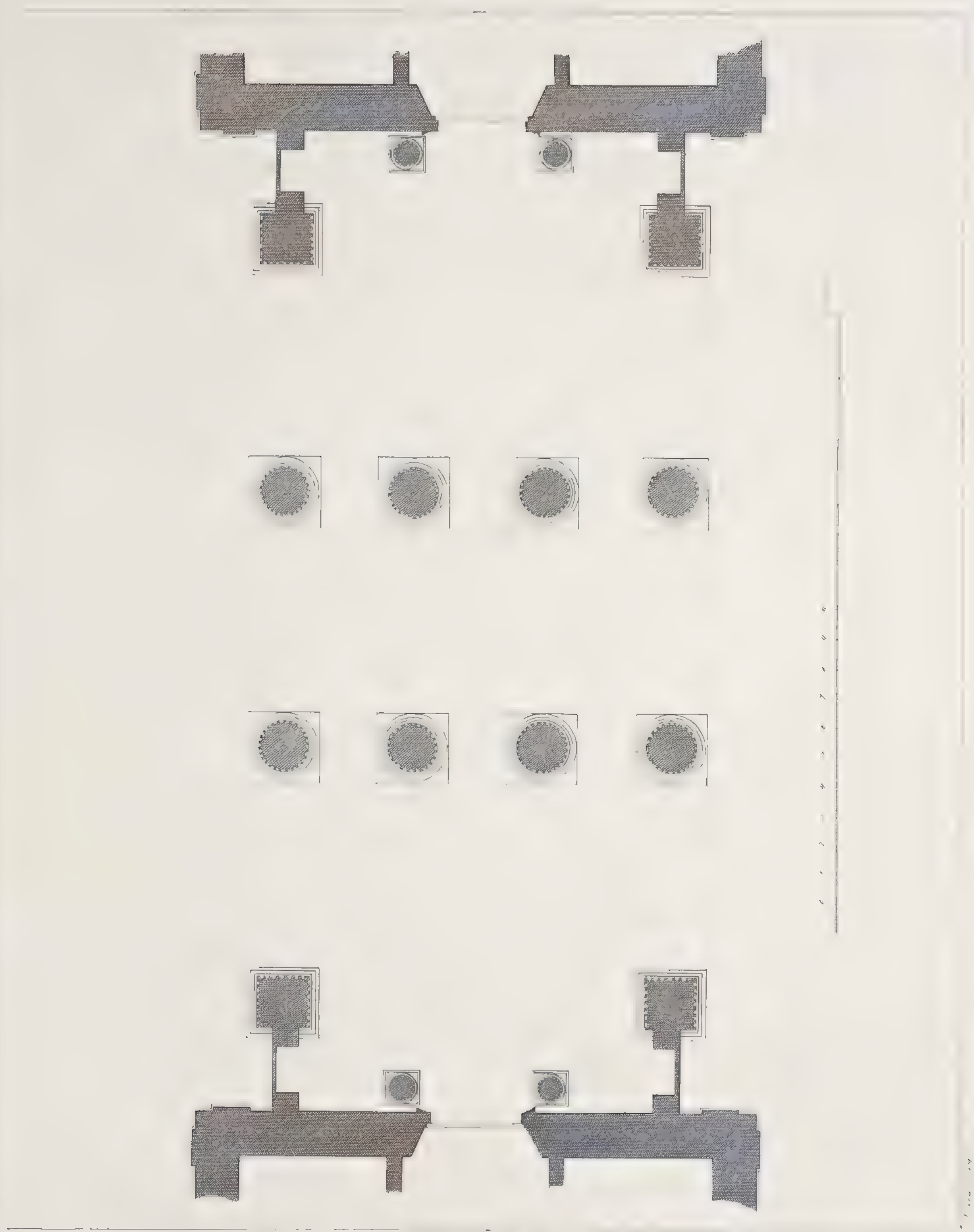
I Stedet for, som i Oldtiden, at lægge en vandret Krands over Døren med et Par prydelige Kragsteen til Bærere, har han sat Indgangen under en Portal, deels for at give den større Anseelse, da den fører ind til en Kongeborg, deels vel ogsaa for at bryde den store Flade, som omgiver Døren.

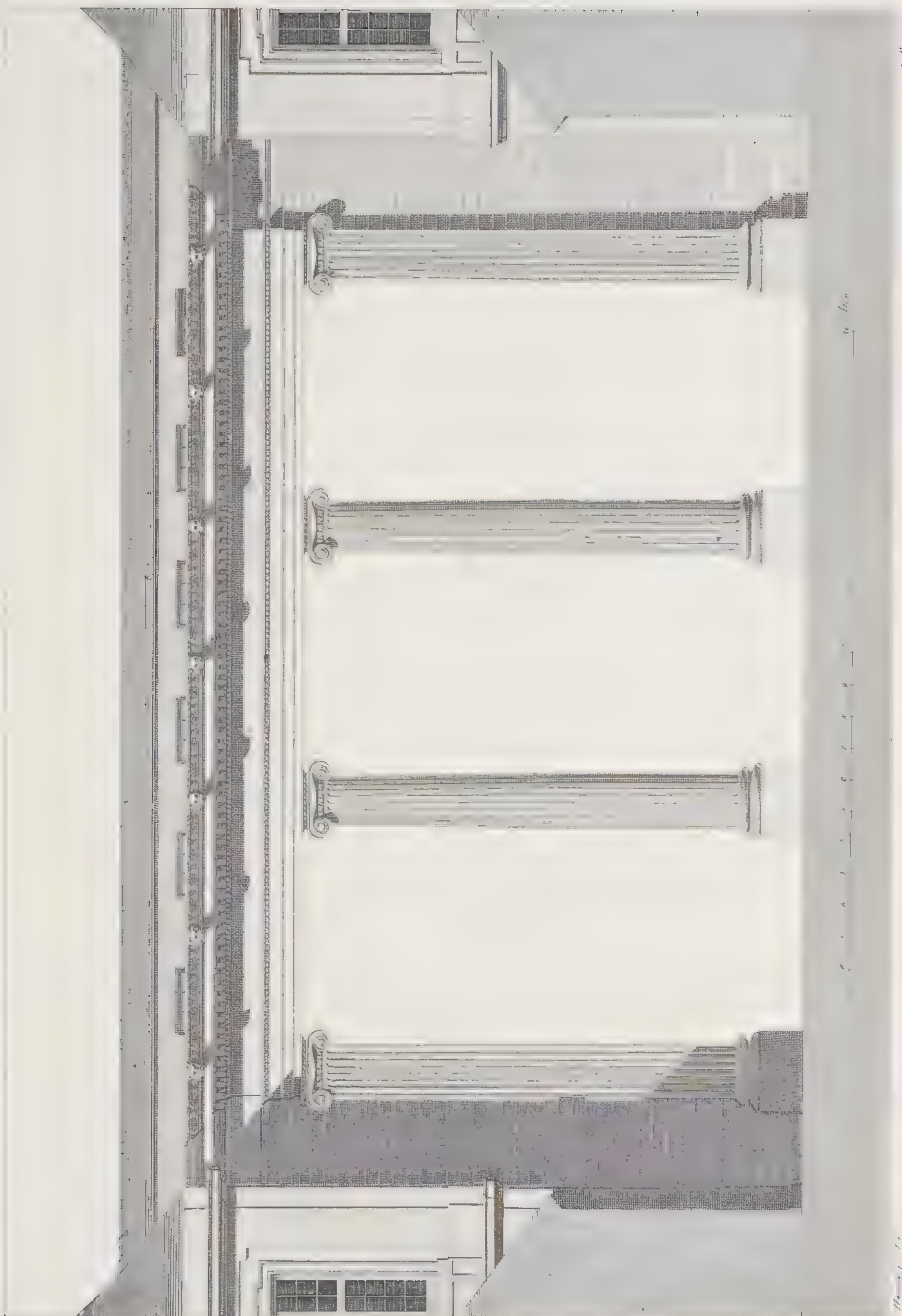
Den ædle Simpelhed i det lille Tempel ved Ilissus har ogsaa her ledet ham; kun i Riflernes Afløb paa Søileskaftet og i Fodens hule Led, har han benyttet sig af den Frihed han fandt i det runde Tempel i Tivoli. For at Portalen ikke skulde trykke Døren, har han hævet Søilerne ved et Fodblad (Plinthe) og sat dette paa et Fodstykke, saaledes som han alt havde anvendt det under de store Søiler.

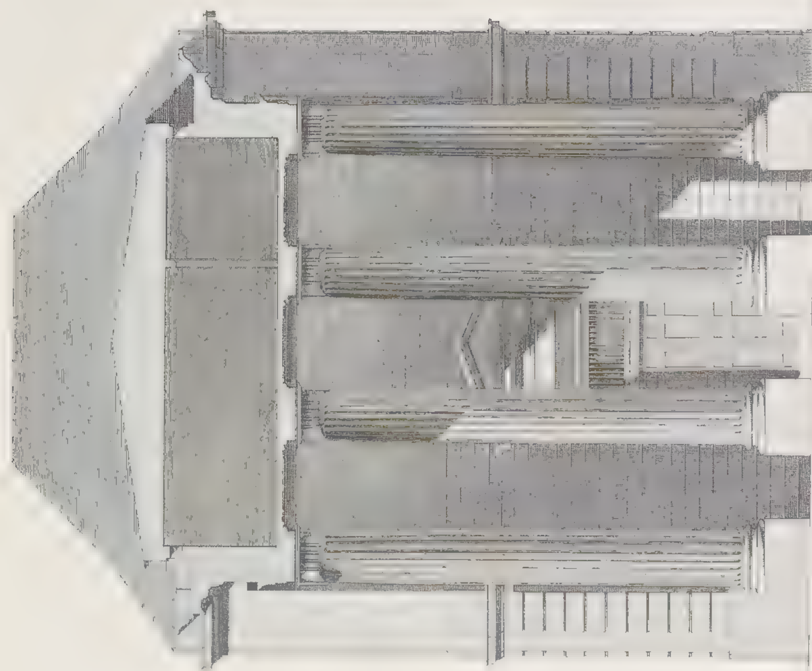
De flade, runde Knapper, denne saa simple som velvalgte Prydelse paa det øverste flade Baand af Dørfløienes Overligger, ere, uden Kobberstikkerens Skyld, forglemte.

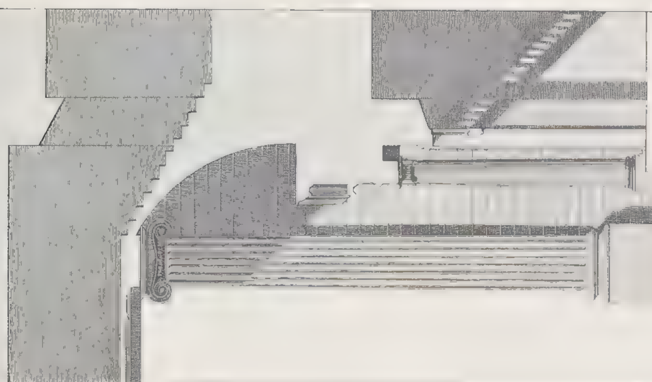
Bygnings Overslagene til Colonnaden, ledsagede af Harsdorffs Bemærkninger, vare i det gamle Rentekammers Archiv. Kiendskabet til disse saa oplysende Actstykker skylder jeg kgl. Fuldmægtig A. Petersens sagkyndige og ufortrodne Hjelpsomhed.

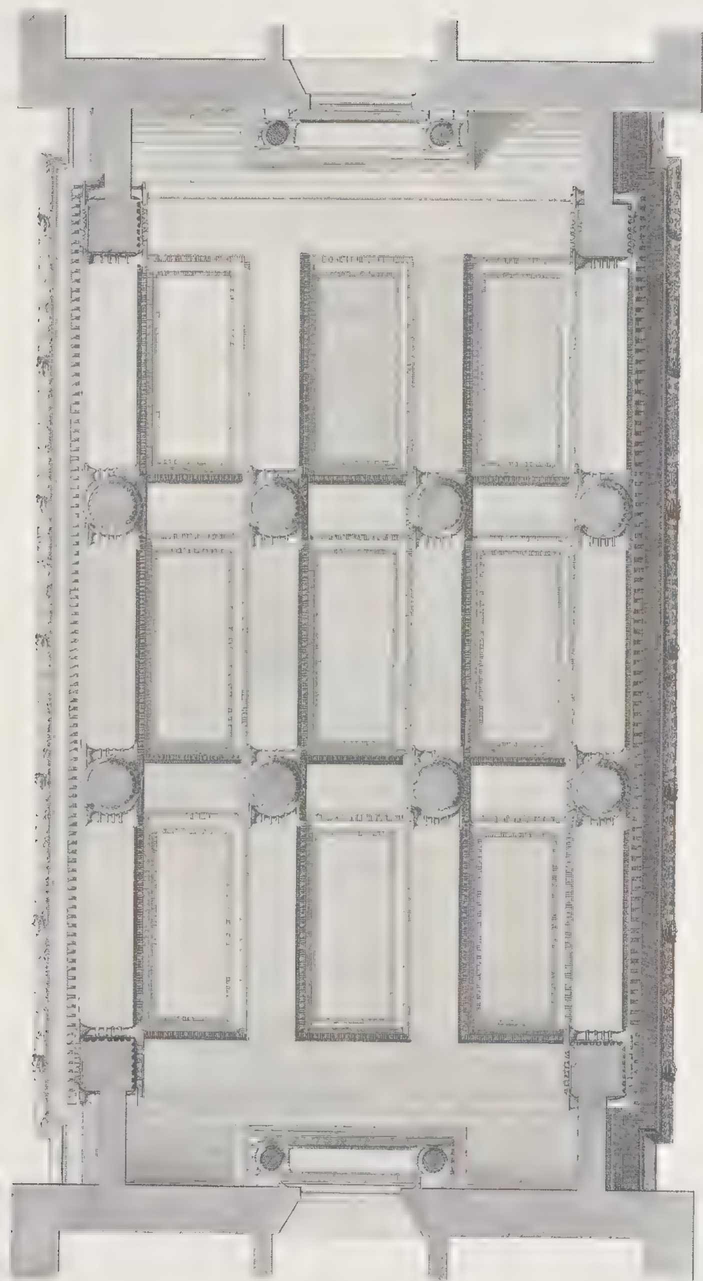
N. Høyen.

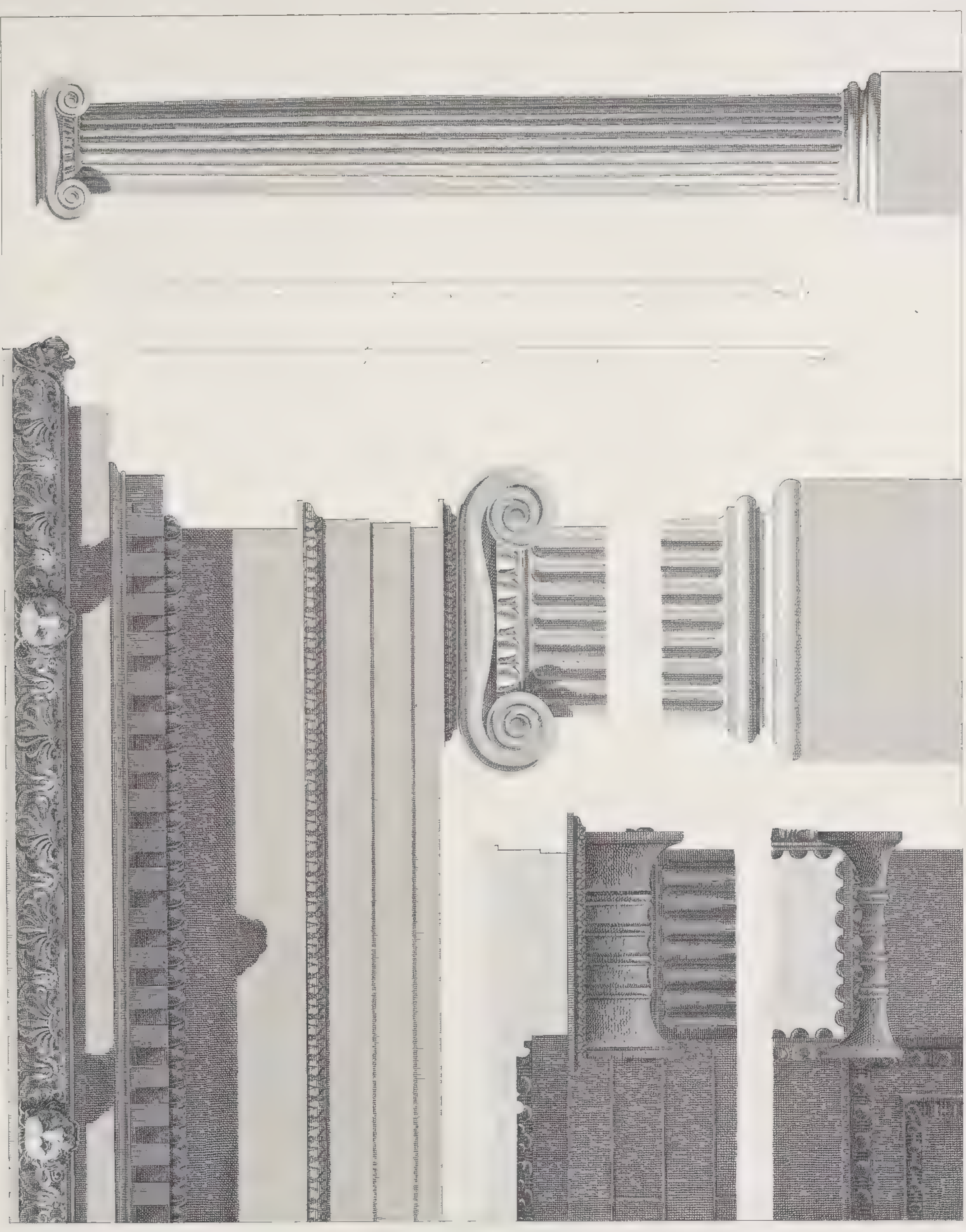

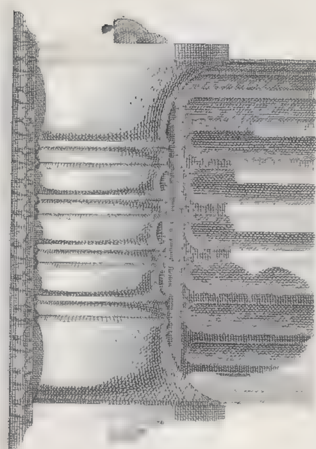

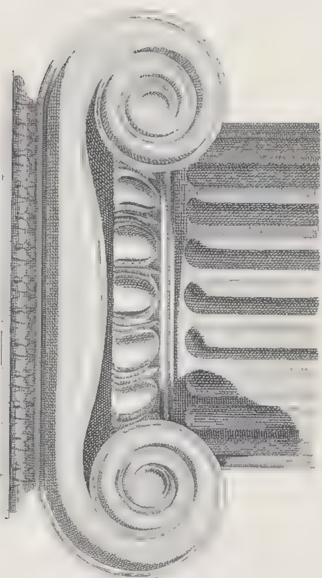

LÖVEAPOTHEKET.

I den store Ildebrand, fra 5 til 7 Juli 1795, lagdes ogsaa Løveapotheket i Aske. Dets daværende Eier, Professor Manthey, lod i de to følgende Aar den nye Bygning opføre efter Harsdorffs Tegning og under hans Tilsyn.

Der skulde sørges for alt hvad der behøvedes til et anseligt Apothek, hvis Eier selv var en videnskabelig Chemiker, og tillige indrettes en rummelig og beqvem Bolig for en formuende Familie. Men Byggepladsen var uregelmæssig, den savnede tilstrækkelig Dybde, vendte med sin største Længde ud til en smallere Gade, og dens Hiørne skulde desuden, efter den nye Byggelov 4 Juli 1795, brydes saameget, at der blev Plads til et fuldstændigt Vinduesfag med Piller. For at løse Opgaven maatte Bygmesteren derfor i Høiden søge at vinde det Rum, som der fattedes paa i Breden, og denne Nødvendighed førte ham vistnok paa den Tanke, at lægge en halv Etage (Mezzanin) mellem Stuen og første Sal. Derved vandt han Plads til Familiens Kiøkken og Tyende, der maatte være i en saa nær Forbindelse som muligt med Værelserne paa første Sal; hvor Stuen behøvede en større Høide, som i Apothekets Udsalg, kunde han lade den gaae op i Mezzaninen, og dog bevare det ydre, architectoniske Præg, som han tænkte paa at give Bygningen.

De Tegninger, som bleve indsendte til Bygningsadministrationen for at erholde dens Samtykke til Opførelsen, ere endnu bevarede[1]). De omfatte, foruden et Afrids til Hovedsiden ud mod Amagertorv, Grundplanen til enhver Etage, og Harsdorff har paa Tegningen angivet, hvortil ethvert Rum er bestemt. Disse Planer give derfor et interessant Bidrag til at oplyse Forholdene i et Borgerhuus i Slutningen af forrige Aarhundrede, hvor en Næringsveis Drift skulde forenes med et dannet og formuende Livs Fordringer.

1. Kiælderen. Harsdorffs egen Forklaring giver tilstrækkelig Oplysning; men han har udeladt den gamle Kiælder i Sidefløien ud til Hyskenstræde.

Stuen. Den angivne Udgang fra Stalden til Gaden er forlængesiden lukket, Staldrummet er flyttet nærmere ved Indkiørslen og har nu sin Udgang ind til Gaarden mellem Kiøkkentrappen og Porten. Indkiørslen var blot beregnet paa Apothekets Behov.

Mantheys Pragtsamling af nordiske Mineralier var opstillet der, hvor nu Contoiret er indrettet[2]).

Kiældertrappen gaaer ikke lige op, men er forandret til en Vindeltrappe, og dette maa alt være skeet under Opførelsen.

Mezzaninen. Denne Deel af Bygningen ligger under Spisestuen og Dagligstuen paa første Sal ud mod Hyskenstræde. Ved Afskrivningen er der indløbet en Feil, da Pigekamret ligger nærmest ved Kiøkkenet, Tienerkamret derimod nærmest ved Udgangen til Trappen.

Det høie, rummelige Apothek, der har sin Hoveddør paa Hiørnet, faaer Lys saavel fra Mezzaninens som fra Stuens Vinduer. Ved Siden af Apotheket, ud mod Amagertorv, er den halve Etage derimod indrettet til to Værelser for Medhielperne, men denne Afdeling har Harsdorff anseet for overflødigt at angive.

2. Første Sal behøver ingen videre Forklaring; men den heldige Fordeling af Værelserne og deres beqvemme Forbindelse fortiener Opmærksomhed.

Anden Sal. Den er nu for største Delen indrettet til Beboelse. Pak-Kammeret i Sidefløien er nu Urtekammer.

3. Forsiden ud til Amagertorv.

Sammenligner man denne Tegning af Bygningen med 7de Tavle, der er en Copie af det Afrids, som blev sendt til Bygningsadministrationen, opdager man snart flere Forandringer, som have fundet Sted, da man skred til Udførelse. Naar Kragstenene under Krandsen over de enkeltstaaende Vinduer ere borttagne saavelsom det rigere

[1]) Kongelig Fuldmægtig P. Koch har med forekommende Velvillie meddeelt dem til denne Udgivelse. De bleve foreviste paa Kiøbenhavns Raadstue 18 Marts 1796 og approberede i Bygningsadministrationen den næstfølgende 22 Marts.

[2]) Nyerup i sin Kiøbenhavns Beskrivelse (1800) p. 367. angiver udtrykkeligt, at Mineraliesamlingen var i tredie Etage. Contoiret er derfor, maaskee strax efter Opførelsen, blevet henlagt hvor det endnu er, og Samlingen derimod opstillet i Hiørnestuen eller Naboværelset paa anden Sal. Harsdorff har i disse to Rum skrevet «reserveret», deres nærmere Anvendelse var altsaa dengang endnu ikke bestemt.

Baand under de mellemste Vinduer paa anden Sal, saa er det sikkert en Følge af Harsdorffs giennemgaaende Sands for Simpelhed. Den kraftige Udladning af Krandsen, som Afridset angiver saavel under Taget som over Stuen, giør unægtelig en smukkere Virkning end det, som er kommet til Udførelse; men techniske Hensyn har sandsynligviis her giort sig giældende. Den første Tanke har formodentlig været at udføre disse Enkeltheder af huggen Steen; Muurstenen, som blev anvendt, krævede derimod en mindre Udladning.

4. Forsiden ud til Hyskenstrædet.

Den er et godt Vidnesbyrd om den Eftertanke og den Smag, hvormed Harsdorff har løst sin Opgave. Hovedsiden, som er vendt mod Amagertorv, har faaet sin architectoniske Inddeling saaledes beregnet, at den gaaer tre Gange op i Siden ud til Hyskenstræde. Her i den smallere Gade opløser den lange Udstrækning sig saaledes heldigt i flere mindre, men godt samstemmende Partier. Qvader-Affugningen, der giver Stuen det bærekraftige Udseende i Modsætning til den lettere, pynteligere Bygning foroven, samler desuden hele dette lavere Parti til en sammenhængende Masse, der hiemler Konstneren Frihed til at lægge Indkiørslen, hvor den behøves, uden at støde an mod nogen symmetrisk Inddeling.

5. Indgangen til Apotheket.

Det brudte Hiørne kan være en Nødvendighed, hvor smalle Gader krydse hinanden, men det bliver aldrig til en Skiønhed. Dets stumpe, fladtrykte Udseende har vor Konstner tildeels hævet ved det Fremspring, hvori Opgangen til Apothekets Dør er lagt, og som tillige bærer Altanfoden foran første Sal.

Medens Gadedøren og Porten i Hyskenstræde ere holdte i stor Simpelhed, er derimod Indgangen til Apotheket, saavel for dens Beliggenhed som for dens Betydning, behandlet som Hovedsag. Den er omgivet med en prægtig Ramme, hvis Krands bæres af to prydelige, opreiste Kragsteen, og lige over Døren er, med et ægte Konstnerlune, Apothekets Kiendemærke, Løven, henlagt som Husets trofaste Vogter under et Bueslag paa Altanfoden [1].

6. Enkeltheder af den architectoniske Udsmykning.

I Midten. Tegning og Snit af Stuens Krands og af Mezzaninens Brystning og Vinduesramme. Mezzaninen staaer som et Mellemled mellem Stuens vægtigere og første Sals lettere Udseende. Alle dens Snit have derfor en vis Brede og det er det samme Hensyn, der røber sig i de mægtige Draaber (guttæ) under Ledføiningen paa Altanens Overkant.

Ovenover er Snittet giennem Rundstaven og Baandet under de tre mellemste Vinduer let angivet.

Til høire. Baandet over Mezzaninen, tilligemed Brystningen, Rammen og Krandsen til et af Vinduerne i de tvende Endepartier paa første Sal ud mod Amagertorv. Disse Partier gientages fire Gange ud til Hyskenstræde.

Til venstre. Hoved og Fod af de ioniske Lissener, som bære Biælkeværket i de lidt tilbagetrædende Mellempartier, samt selve Biælkeværket (Architrav, Frise og Krands).

Det ioniske Søilehoved har han her benyttet saaledes som han alt tidligere havde brugt det paa sin Gaard paa Kongens Nytorv. Da Pladsen mellem Vinduerne ikke tillod ham at udfolde Voluterne, tog han sig den Frihed, at vise Hovedet fra Siden med det oprullede og i Midten opfæstede Dække. Han anede vist ikke, at man senere skulde i Pompeii støde paa Indgangen til private Huse, hvor den ioniske Søile ligeledes vendte Siden af Hovedet ud mod Gaden.

I Søilefoden har han, for paa dette Sted at undgaae den underste Pudes stærkere Udladning, anvendt tvende Rundstave. Saavel heri som i de øvrige Enkeltheder og Forhold har han ved denne Bygning aldeles fulgt det System for den ioniske Søileorden, som Vignola havde opstillet. Kun i Krandsen er han afveget derfra og har, ligesom Palladio og Andre, anvendt Kragsteen i Stedet for Tandsnit.

7. Copie af det Afrids, som Harsdorff indsendte til Bygningsadministrationen.

Colonnaden paa Amalienborg og de tre private Bygninger, Erichsens, Peschiers og Mantheys Gaarde, ere, tilligemed Modellen til Marmorkirkens Ombygning, Vidnesbyrd om den betydelige Virksomhed, som Harsdorff udfoldede i sine sidste fem Leveaar. De røbe Alle hans klare Blik for den Betydning, der laae i Stedets Beliggenhed, hans Opmærksomhed for Opgavens Fordringer, og hans rige og fine Følelse i at giennemføre den Charakteer, som han valgte.

Endnu staae tilbage nogle af hans ældre Værker, Gravkapellet i Karise, Logen i Kongens Have, Tegningen til Bankbygningen, som ei blev udført, hans egen Gaard paa Kongens Nytorv og Forberedelsen til hans sidste store Værk: Modellen til Marmorkirken, fra hvis Udførelse han bortkaldtes. Med Undtagelse af Modellen ere alle de ovennævnte Værker alt tegnede, tildeels stukne. De skulle udgiøre Slutningsheftet, som tillige skal ledsages af en Udsigt over hele hans Konstnerliv.

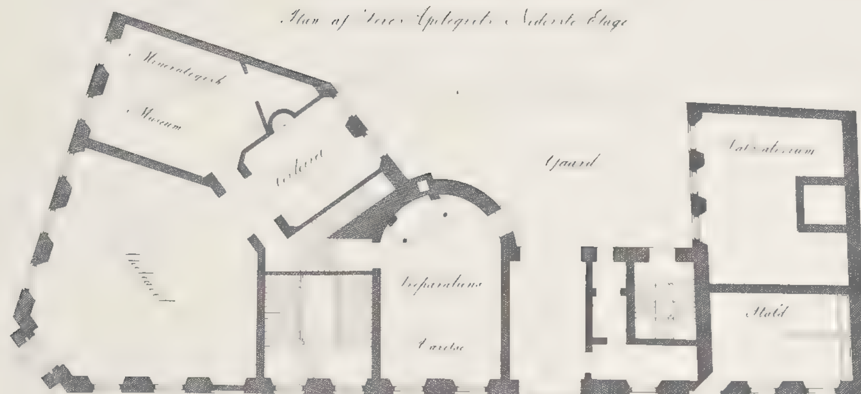
N. Høyen.

[1] Paa Tegningen er den underste Qvaderfuge, som gaaer i Flugt med Kiældervinduets Underkant, forglemt. See Tavle 3 og 4.

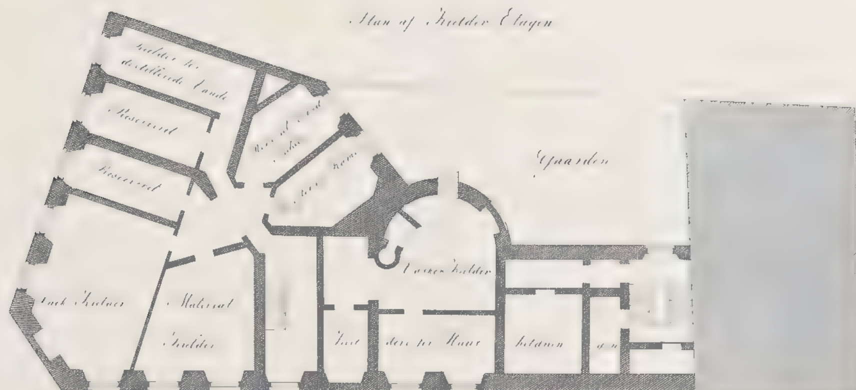
Plan af Mezzaninen Etagen ud til Nykongensgade

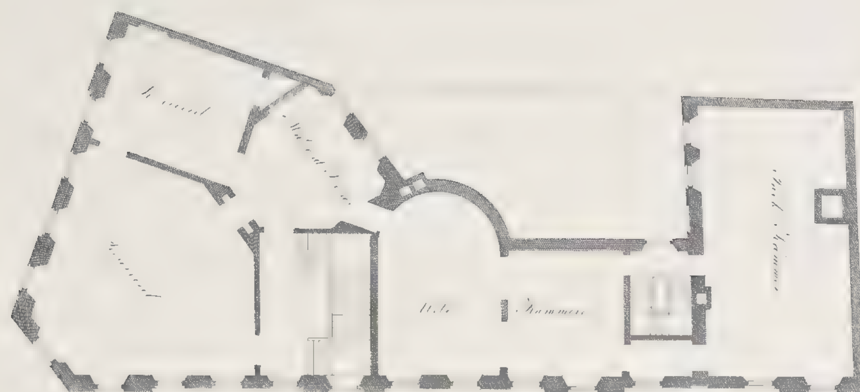
Plan af Løve Apothekets Nederste Etage

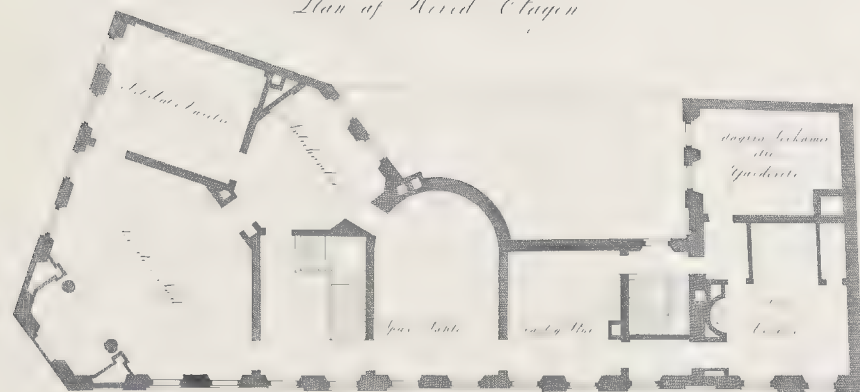
Plan af Kielder Etagen

Plan af den tredie Etage

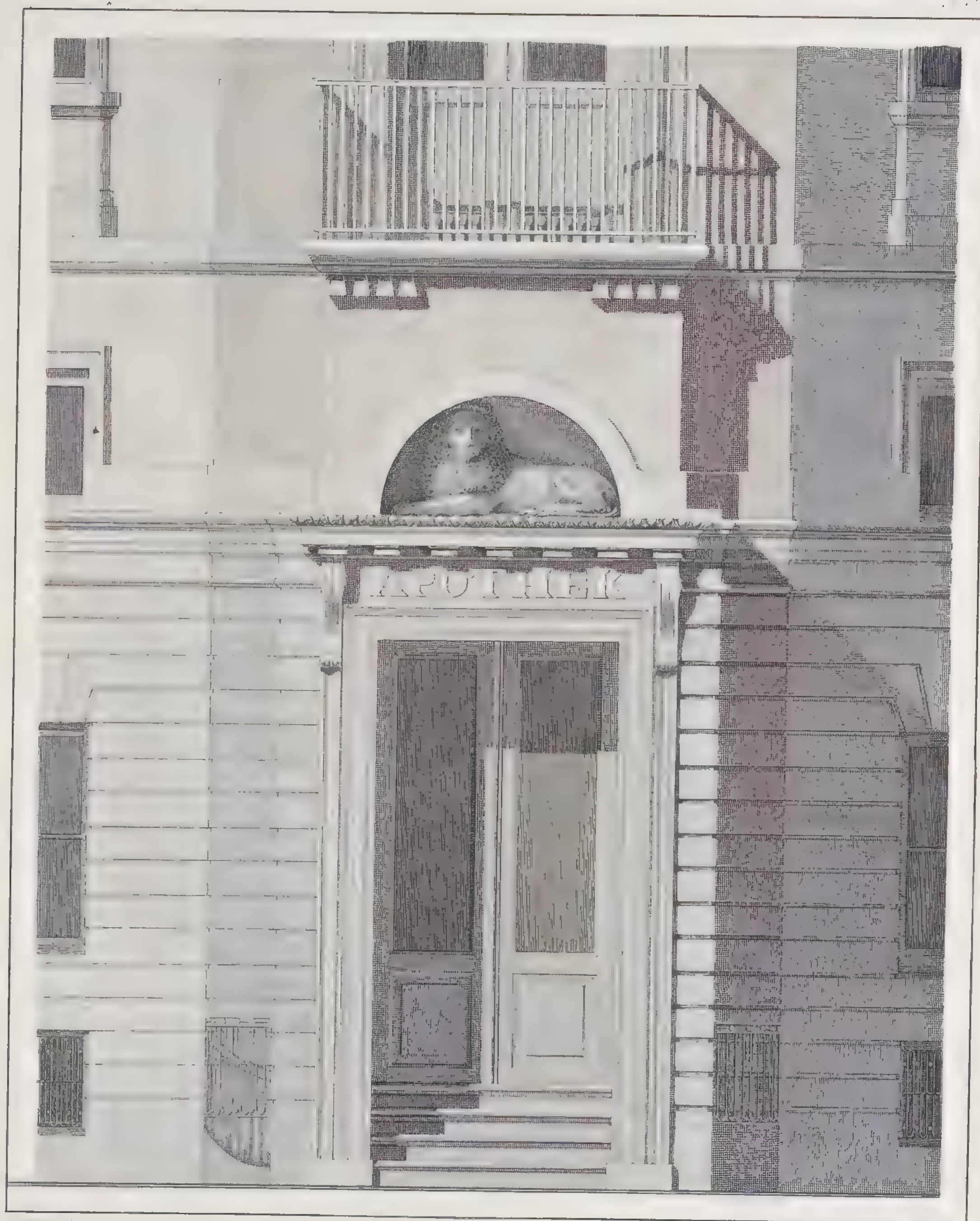

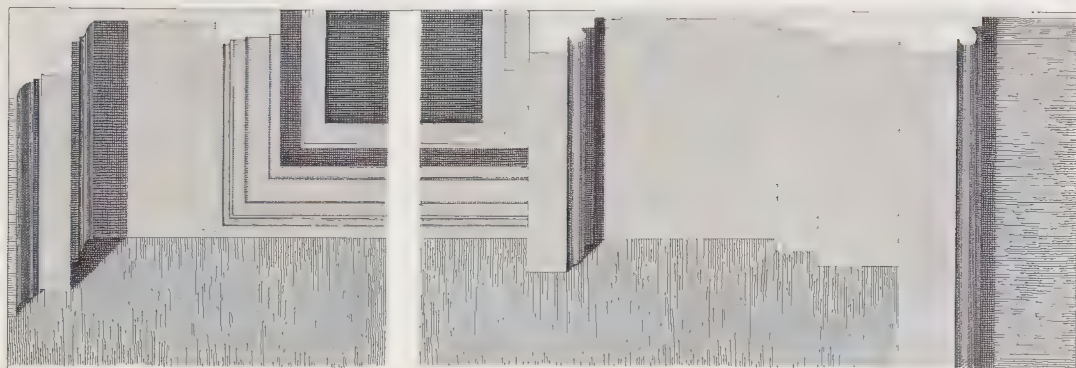
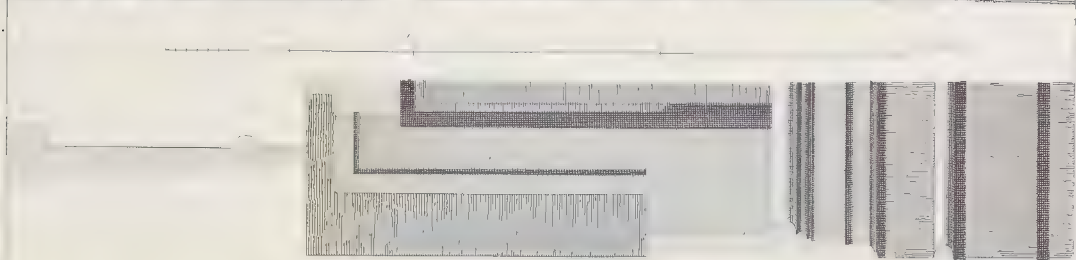
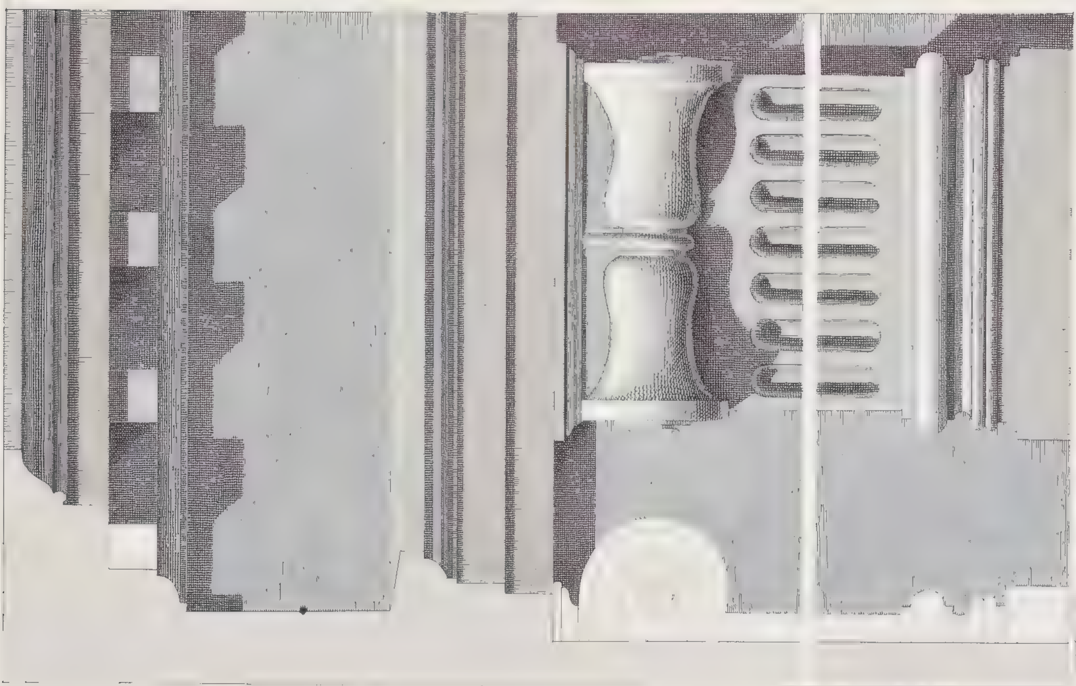
Plan af Hoved Etagen

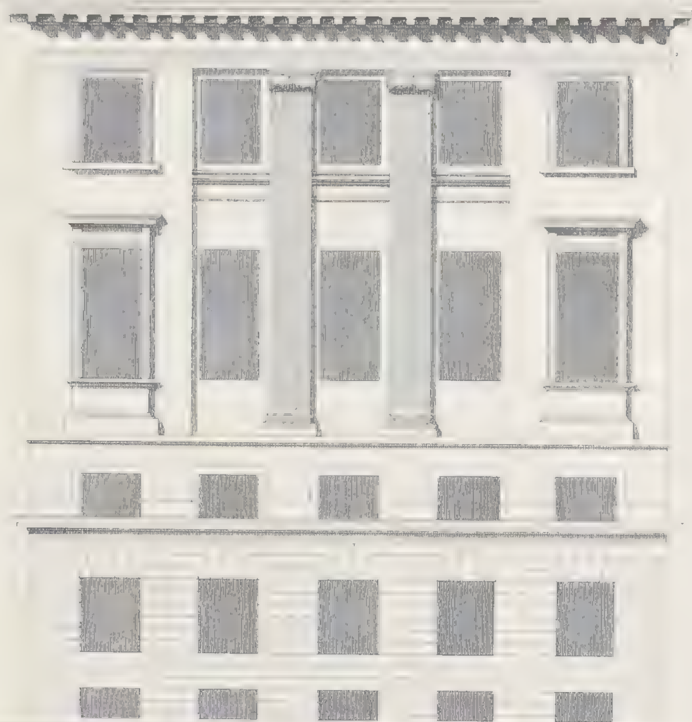

APOTHEK

Forevist i Kiøbenhavns Raadstue i 18 Mart 1796

Runge

Opstalt af Løve Apotheket

ARCHITEKTONISKE VÆRKER AF C. F. HARSDORFF.

GRAVKAPELLET I KARISE.
HERKULESLOGEN I ROSENBORG HAVE. TEGNINGER TIL EN BANKBYGNING.
KONSTNERENS EGEN GAARD PAA KONGENS NYTORV.
MODEL TIL MARMORKIRKENS FULDENDELSE.

TI RADERINGER

AF

E. SONNE OG **O. ZWINGMANN.**

UDGIVNE

AF

SELSKABET FOR NORDISK KONST.

KIÖBENHAVN.

I COMMISSION HOS DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

1871.

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI VED F. S. MUHLE.

KAPELLET I KARISE.

1) Prospekt af det Indre.

2) Dekorationen af Loftet.

Ældre Kobberstik ligge til Grund for disse af Hr. E. Sonne og Hr. C. Zwingmann udførte Raderinger.

Det grevelige Moltkeske Gravkapel paa den søndre Side af Karise Kirke (Faxe Herred) lod Grev A. G. Moltke-Bregentved opføre. Harsdorff har overtaget Arbejdet kort efter sin Hjemkomst fra Udlandet (1764). Kapellet var dog allerede begyndt tidligere af en fransk Konstner (N. H. Jardin?) og af denne opført indtil Loft og Tag, da det blev Harsdorff overdraget at fuldføre det. Han skal imidlertid ikke have kunnet bekvemme sig til at paatage sig Fuldførelsen efter sin Forgjængers Plan, efter hvilken hele Loftet var lige højt; han hævede da det midterste Parti betydeligt. Ogsaa Søjlerne antages for at tilhøre Harsdorffs Virksomhed ved Kapellet; derom vidner ogsaa deres Stiil. Harsdorff maatte ogsaa levere Tegning til en heel ny Kirke i Karise, som Grev Moltke havde i Sinde at lade opføre — en Tanke, som dog ikke blev iværksat.

HERKULESLOGEN I ROSENBORG HAVE.

Opstalt af Bygningen, tegnet og raderet af Architekt C. Zwingmann.

I Skrivelse[1]) 30te Maj 1772 fra Overbygningsdirektionen anmodedes Wiedewelt om i Forening med Harsdorff at tage de i Rosenborg Have anbragte Figurer i Øjesyn, «blandt hvilke befandtes en stor Deel af en med Naturen og Konsten saa slet overeensstemmende Afbildning, at de meget mere tilegne Haven en Vanziir.» Wiedewelt svarer 5te Juni s. A. «at han med Harsdorff har efterseet dem og fundet de fleste af dem slette. Blandt dem, «som lønne nogen Opmærksomhed og særdeles Tilsyn», nævner han øverst Herkules, som kjæmper med Løven, en Marmorfigur af en god florentinsk Mester[2]). «Den er ikke placeret til sin Fordeel, da saavel Composition som Execution udi Arbejdet ere af den Beskaffenhed, at den burde anbringes i en Niche, eller op imod en Bygning eller en Hæk, af den Aarsag at Compositionen i samme er alene efter 3 Hoved-Øjepunkter angiven, og har saadan Emplacementsmaade ufejlbarlig været Autors Hensigt, men af Ukyndighed deri er den blevet placeret fristaaende i Centro af en Plads, hvilket er ganske dens Composition modstridende. Figuren er et mere anstændigt Postament værd». Udfaldet af Undersøgelsen blev, at det overdroges Harsdorff at bygge «Herkuleslogen». Denne lille Bygning blev egentlig den første, som vakte Opmærksomhed for Harsdorffs ejendommelige Stiilretning i hans tidligere Periode. A. Hennings omtaler den i sin «Essai historique sur les arts et sur leurs progrès en Danemarc» (Copenhague 1778) som et af de yderst faa udmærkede Architekturværker i Kjøbenhavn. «Den vidner», siger han, «om en frugtbar Aand hos Konstneren, som var nødt til at bygge over en Pavillon af en meget uheldig Form, hvis fremspringende Hjørner syntes at umuliggjøre skjønne Forhold. Konstneren har overvundet disse Vanskeligheder uden at efterlade Spor af den Møje, som hans Triumph har kostet ham». Planen af den omtalte Pavillon («Eremitage») findes paa ældre Planer af Haven, ogsaa i «Danske Vitruvius» Tab XXIV; Harsdorff har dog i ethvert Fald ikke holdt sig slavisk til den.

[1]) Jfr. Kjøbenhavns Skilderie 1829 p. 949.

[2]) Nemlig Giovanni Baratta. Paa Klippestykket under Herkules's højre Fod læses JOHAN. BARATTA FAC. FLORENTIÆ 1709. Ved Wiedewelts Bedømmelse af Figuren maa det ikke oversees, at han her fremhæver den som den relativt bedste af Havens Skulpturer. En ret træffende, men mindre anerkjendende Bedømmelse af den giver Ramdohr (Reise nach Dänemark, Hannover 1792) S. 150. Ramdohr kalder den forøvrigt Samson, en Benævnelse som endnu den Dag idag baade paa Tryk og i daglig Tale er den almindelige, omendskjønt Herkules uden Tvivl er den rigtige. Helten har kort Haar og Køllen ligger ved hans Fod. At han fælder Løven ved at rive Gabet op paa den, saaledes som der staaer om Samson, at han «sønderrev» den, er en Opfattelse af Antiken, som er ganske i Berninis Skoles Aand. De to smaa Marmorfigurer i Nicherne ved Siden forestille Apollo og Flora. Den første bærer Mærket G. B. (Giovanni Baratta?). Relieffeme over Nicherne, de hvilende Figurer af Herkules og Omphale, ere udførte til Harsdorffs Bygning og sandsynligviis modellerede af Wiedewelt.

PROJEKT TIL EN BANKBYGNING.

1) Hovedfaçaden ud imod Slotspladsen. Plan af Hoved-Etagen.
2) Plan af anden Etage. Plan af underste Etage.

Raderingerne ere udførte af Hr. E. Sonne efter Harsdorffs Originaltegninger, som findes i Nationalbankens Archiv.

«Et Værk, som Harsdorff slet ikke fik begyndt paa» — skriver Collin («For Historie og Statistik» II S. 275) — «var «Bankbygningen. Hans Plan og Tegninger til en anstændig og «skjøn Bankbygning bleve lagte tilside, fordi en smagløs Bygning «kunde haves for nogle tusinde Rigsdalers bedre Kjøb.» Projektet er sikkert ikke ældre end 1773 og ikke yngre end de første Aar af Fiirsindstyverne. Den nu nedrevne «smagløse» Bankbygning bar Aarstallet 1785. Til den anførte Tid passer ogsaa Projektets Stiil, naar det sees som Led i Rækken af Harsdorffs Værker.

HARSDORFFS EGEN GAARD PAA KONGENS NYTORV.

Perspektivisk Billede af det Ydre, tegnet efter den opførte Bygning af Architekt C. V. Nielsen.

Den ved Siden af Charlottenborg liggende Slotsforvalterbolig blev i Sommeren 1777 bestemt til Nedbrydelse. Den oprindelige Bestemmelse var, at Pladsen skulde indhegnes ved en Muur eller et Plankeværk, som efter en ret Linie skulde forbinde Hjørnerne af Charlottenborg og Sø-Etatens Materialgaard, den Bygning, som laae i Flugt med Gjethuset paa den anden Side af den nuværende Tordenskjoldsgade. Harsdorffs Tegning til Muren forefindes endnu. Men under 28de Oktober 1778 indgik Harsdorff med en Ansøgning til Kongen om at faae Slotsforvalterboligen skjænket med en dertil hørende liden Grund og et Materialskuur ved Charlottenborg, imod at han paa Grunden opførte en privat Bygning, som kunde være Pladsen til Prydelse. Det hedder i Ansøgningen:

«Den fordærvede Smag, der endnu hersker iblandt os i «Henseende til de borgerlige Huuses saavel udvendige Bygnings-«Maade som indvendige Decoration og Uddeeling af Værelser, «har jeg siden min Hjemkomst fra Italien stedse søgt at under-«trykke, ligesom jeg og har arbejdet paa at indføre et i paa-«kommende Ilds-Vaade solidere Bygnings-System. Men da jeg «endnu ikke har havt Lejlighed at bygge noget Borger-Huus, og «følgelig ikke har kunnet bekræfte mine Grunde ved Exempler, «have de mundtlige Beviser, jeg dertil har anvendt, ogsaa kun «været af liden Nytte. En saadan Lejlighed tilbyder sig nu, «hvorved ikke alene dette kunde opnaaes, men endog Staden «tillige forskaffes en Ziir, hvorpaa man ikke tilforn har tænkt».

«Den bedste Maade at employere den Plads hvorpaa «dette brostfældige Sted staaer, vilde i mine Tanker blive, at «den Bygning, som istedet for den gamle paa samme skulde «opføres, blev en Aile eller Fløy efter de fleste Øye-Punkter paa «Kongens Nye Torv, saa meget muelig lig Comedie-Huuset, saa «at Gjethuuset, som ligger derimellem, kunde udgjøre ligesom «Mellem Partiet af en betydelig publique Bygning, Comedie og «Gjethuuset tilsammentagne kun presentere sig som Een, hvorved «Kongens Nye Torv vilde blive en af de prægtigste Pladser i «Europa». Han lover desuden at «Huusets udvendige Udzi-«ringer saavelsom Distributionen skulde blive noget gandske «nyt, og saaledes, at det kunde tjene til Monster for Publicum «i Borgerhuuses Anlæg og Indretning». Endelig beder han om, at hvis Ansøgningen bevilges, der da maae forundes ham de samme Friheder, der nydes af dem, som bygge paa Amalienborg (30 Aars Frihed for Indquartering). Ansøgningen ledsages af en Skizze af den paatænkte Bygning i dens Forbindelse med Gjethuset og Theatret. Denne Skizze afviger ikke lidt fra den Skikkelse, som Bygningen fik; den har bl. A. ikke de udadvendte ioniske Voluter over Pilastrene, som Harsdorff har anvendt saavel paa sin egen Gaard som senere paa Løveapotheket.

Ansøgningen bevilgedes, med enkelte mindre væsentlige Indskrænkninger, ved kongelig Resolution 1ste Februar 1779. I en Skrivelse af 27de November 1780 fra Bygningsdirectionen til Rentekammeret nævnes Bygningen som opført.

Façadens brudte Form var i det Væsentlige betinget af den ældre Bygnings Uregelmæssighed og Byggegrundens tilfældige Grændselinie. Den konstneriske Kraft, hvormed Harsdorff har forstaaet at beherske disse vanskelige Forhold, vil altid blive beundringsværdig. Nyerup (Kjøbenhavns Beskrivelse S. 365) omtaler Gaarden blandt Kjøbenhavns skjønneste. «Gaarden «er bequemt og smukt indrettet, Værelserne ere store og «brillant decorerede; og Alting viser, at Bygningsmesteren var «en Mand af Smag og Indsigter. Nogle Værelser ere prydede «med Malerier af den talentfulde Maler Poulsen, der forestille «allehaande Dyrehaugescener».

MODEL TIL MARMORKIRKENS FULDENDELSE.

1) Opstalt af Kirken fra Hovedindgangssiden ud imod Bredgade.
2) Grundrids efter et vandret Snit, omtrent 7 Alen over Jordlinien.
3) Grundrids af Galleriet efter et vandret Snit, omtrent 27 Alen over Jordlinien, tilligemed Taget af Indgangsportalet, projiceret paa et vandret Plan, som ligger 10 Alen højere.
4) Tværsnit af Kirken gjennem Centrum og Sideindgangene. Seet mod Vest.

Tegningerne til disse Blade ere udførte efter Opmaalinger af Harsdorffs Model af D'herrer Architekter V. Dahlerup og Friderichsen; Raderingerne ere udførte af Hr. E. Sonne.

I 1770 standsede den Struenseeske Regjering Arbejdet paa «Friderichskirken» («Marmorkirken»), som dengang i omtrent 14 Aar var udført under N. H. Jardins Ledelse og efter hans overordentlig storartede og pragtfulde Projekt[1]. Planen til Rotunden med dens Hoveddimensioner havde allerede Jardin modtaget som noget Givet ved de Arbejder i Grunden, som vare udførte fra 1749 af under Thuras og Eigtveds Ledelse. At et Foretagende standsedes, som allerede i Løbet af en Snees Aar havde kostet Noget over en Million Rd. Rm., som til sin hele Fuldførelse vilde kræve et Hundrede Aars Arbejde og ufejlbarlig opsluge endnu adskillige Millioner, og som desuden havde sin Rod i et ødselt Hofs Forfængelighed og Pragtsyge, det vilde i ethvert Fald snart være blevet en bydende historisk og økonomisk Nødvendighed. Jardin afskedigedes og forlod kort efter Danmark; hans ufuldendte Værk henstod og henstaaer endnu den Dag idag, efter 100 Aars Forløb, som han forlod det. Tegninger, Modeller og Papirer afleveredes til Prof. C. F. Harsdorff, som fra 1770 af beklædte Stillingen som virkelig Hofbygmester. Men indtil 1796 tænkte man — som det synes — aldeles ikke paa at optage dette Arbejde paany.

Ved den store Ildebrand i Juni Maaned 1795 ødelagdes Nikolaj Kirke. «Fra en Deel Medlemmer af denne Kirkes Menighed — skriver Collin[2] — indkom en Ansøgning om Tilladelse til at indsamle en Collekt til den afbrændte Kirkes Opbyggelse efter en af Prof. Meyn forfattet Tegning og Overslag, hvormed fulgte en af Maler-, Billedhugger- og Bygningsakademiet derover meddeelt Betænkning. Heri yttredes, om ikke maaskee, istedetfor at opbygge denne Kirke, Fuldførelsen af Frederikskirken paa Amalienborg med nogen Afvigelse fra den første Plan maatte være at vælge». Regjeringen optager denne Tanke, og Finantscollegiet forespørger sig i en Skrivelse af 19de November 1796 hos Harsdorff om Omkostningerne ved et saadant Foretagende. Det fremgaaer tydelig nok af Harsdorffs Svar (21de Marts 1797), at Initiativet til Tanken oprindelig ikke er udgaaet fra ham; han har maattet tage sig god Tid til at danne sig en foreløbig Forestilling om Maaden, hvorpaa Opgaven kunde løses, en nødvendig Betingelse for at kunne danne sig en Forestilling om Omkostningerne. Hans Forslag gaaer ud paa at fuldende og slutte Bygningens 12 indre Arkader, som de ere begyndte, indvendig i Murene med Bornholms Undermaals Steen og paa begge Ydersiderne med Marmor, saaledes at Kirkens Mure indvendig og udvendig skulde komme til at staae i en Højde af 20 Alen som paatænkt efter den Jardinske Plan. Det Øvrige vil han opføre, efter en afvigende Plan, af Muurværk, indvendig og udvendig beklædt med Marmor. Han nærer aabenbart Frygt — og som det senere viste sig, en begrundet Frygt — for at man skal

[1]) Sign. Plans, coupes et élevations de l'église Royale de Frederic V. Monument de la pieté de ce Monarque. Dédié au Roy par N. H. Jardin, premier Architecte du Roy, intendant des batiments de sa Majesté. MDCCLXV (fol.).

[2]) J. Collin, For Historie og Statistik, især Fædrelandets, II, Kjøbenhavn 1825. Deri S. 273 ff. en Meddelelse (med 3 steentrykte Planer) om den ufuldendte Fredrikskirke ved Amalienborg. Denne Meddelelse indeholder bl. A. 3 udførlige Skrivelser fra Harsdorff, som give den bedste Commentar til Forstaaelsen af det her meddeelte Projekt, og som overhovedet ere af betydelig Interesse ved den fyldige Maade, hvorpaa den udmærkede Bygmester gaaer ind paa større kunstneriske Spørgsmaal.

finde endog en Muursteenskuppel for dyr og forlange, at han skal bygge en gibset Trækuppel[1]); han paaviser med gode Grunde, at man ved en saadan Sparsomhed kun vinder Lidet, og at man taber Meget i Henseende til Værdighed, Varighed og Sikkerhed mod Ildsvaade. Tagværket eller den yderste Kuppel, som dækker Hvælvingen, vil han have tækket med Kobber. Jardins to Sidetaarne skulle falde bort, ligeledes Colonnaderne paa begge Sider af Kirkegaarden. Istedenfor disse Colonnader vil Harsdorff have Grunden udlagt til Byggepladser og haaber ved Salget af dem og ved Salg af Nikolaj Kirkes Grund og Ruiner at vinde en betydelig Deel af den samlede Sum, som det hele Foretagende vil medtage, nemlig 200,000 Rd. dansk Cour. (140,000 Rd. til det Indvendige og 60,000 Rd. til det Udvendige). Det Øvrige vil kunne indkomme ved frivillige Bidrag. I 4—5 Aar vil det Indvendige kunne gjøres færdigt og Gudstjenesten holdes deri; Fuldendelsen af det Ydre vil tage eet eller to Aar mere.

Finantscollegiet opfordrer strax, under 25de Marts 1797 Harsdorff til at fortsætte og fuldføre sine Udarbejdelser af Planen paa den opgivne Maade, og Harsdorff indsender et Aarstid efter, d. 26de April 1798, to forskjellige Planer (Grundrids) til Bygningens Fuldførelse[2]). Den første af disse Planer (Collin B), udtrykker hans tidligste Hensigt, saaledes som den i hans ovenfor omtalte første Skrivelse var udviklet. Men, ikke tilfreds med denne sin første Plan, har han tillige udarbejdet en anden (Collin C., omtrent svarende til det her meddeelte Grundrids 2). Til ingen af disse Planer har han gjort geometrisk Opstalt og og Profil, men den anden af dem, som han selv absolut giver Fortrinet for den første, der fra nu af udgaaer af Forhandlingerne, har han fremstillet i en **Model**, hvilken han indbyder Finantscollegiet til at tage i Øjesyn i hans egen Bolig. Denne Model henstaaer endnu paa Charlottenborg, og det er den, hvorefter Tegningerne til de her meddeelte Raderinger ere udførte. Men det andet Projekt, som er fremstillet i Modellen, deler sig atter i to forskjellige Projekter, som begge kunne fremstilles i den samme Model, ved at foretage en simpel Forandring med den. Det ene af disse Alternativer giver et noget simplere Projekt, hvis Omkostninger ikke vilde overstige den tidligere nævnte Sum, 200,000 Rd.; det andet giver en rummeligere og noget rigere Form af Bygningen og vil, efter Harsdorffs nøjagtige Overslag kræve en Sum af 223,534 Rd. 5 Mk. 8 Sk. Det er tydeligt nok — hvad der da ogsaa næsten forstaaer sig af sig selv — at Harsdorff som Konstner giver den rigere og rummeligere Form Fortrinet; men det er ogsaa tydeligt, at det blev det simplere og billigere Projekt, som især vandt Finantscollegiets Bifald, og som senere gik af med Sejren. I de her udgivne Raderinger, hvis Hensigt jo ikke er den, at gjenoplive et 70 Aar gammelt, dødfødt Projekt, men kun den at oplyse Harsdorffs Kunstnervirksomhed, er kun det ene af de nævnte Alternativer fremstillet, nemlig den rummeligere og rigere udstyrede Form. Dog er heller ikke det andet blottet for konstnerisk Interesse og maae her omtales med et Par Ord. Forskjellen imellem de to forskjellige Skikkelser af den paatænkte Bygning vedkom aldeles ikke dens Ydre, der i begge Tilfælde blev c. 70 Alen høit (54 Alen lavere end Jardins Projekt, kun 2 Alen lavere end det romerske Pantheon), og i begge Tilfælde af samme Form. Afvigelsen vedkom kun det Indre og bestod deri (slgn. Raderingen af Bygningens Tværsnit), at den indre Kuppel kunde tænkes at ligge 9 Alen lavere, end den i Modellen og Raderingen er angivet. Saaledes faldt det øverste Stokværk af Nicher og Colonner bort og erstattedes kun af en lav Attika over det nederste Stokværks Hovedgesims. Kuplens Casetter i nederste Række vare da gjennembrudte (som de endnu ere paa Modellen) og kunde paa mørke Dage, naar Lyset ovenfra ikke var tilstrækkeligt, eller naar det øverste horizontale Vindue maatte være tildækket med Snee, gjøre Tjeneste som Vinduer, idet de da vilde være i Højde med de store ydre Vinduer i andet Stokværk. Dog var det Harsdorffs udtrykkelige Mening, at Casetterne skulde være lukkede (med Træplader), naar et saadant Lys fra Kuplens Sider ikke var nødvendigt[3]). Harsdorff havde saaledes henstillet en «større Elevation» og en «mindre Elevation» af Bygningens Indre, imellem hvilke Regjeringen kunde vælge. I den større havde han kun i det Ydre bibeholdt Maal[4]) og Proportioner saaledes som de findes i det berømte antike Forbillede, Agrippas Pantheon (Højde = Diameter), medens han i det Indre havde gjort Bygningen — vistnok efter en rigtig Følelse — forholdsviis højere; i den mindre Elevation havde han baade i det Ydre og det Indre beholdt Proportionerne i Pantheon.

«At tilvejebringe et Tempel» — yttrer Harsdorff i den «anførte Skrivelse af 26de April 1798 — «der kunde være Na-

[1]) Rentekammerpræsidenten, Grev C. D. Reventlow, skal ikke have villet vide af en Steenkuppel at sige, da den vilde blive for dyr. «Kuplen kunde gjerne være af Træ, eftersom Kjøbenhavn havde saa godt Brandvæsen». Reventlows Sparsommelighed ærgrede og generede tidt Harsdorff, som fandt, at den yttrede sig i, det ene Aar at vinde 10 Rd. for det næste at tabe 20. Ministeren saae heller ikke paa Bygmesteren med noget gunstigt Blik; først efter Harsdorffs Død skete heri et Omslag, saa at Reventlow for hans Enke beklagede, at han for silde havde lært hendes Mand at kjende, «men» — tilføiede han — «De kan ikke troe, hvor han er blevet bagtalt for mig». Senere skal han endnu stærkere have udtalt sin «Høiagtelse for hans udmærkede Dygtighed». Slgn. «Marmorkirken og Marmorpladsen», ved en Dattersøn af C. F. Harsdorff. Kjøbenhavn 1867, S. 23.

[2]) Slgn. Collin, For Historie og Statistik, II, Steentrykkene B og C.

[3]) Gjennembrydningen af Casetterne fremkaldte Kritik i Smagens Navn af Harsdorffs Colleger, Professorerne Meyn og Magens. Harsdorff forsvarer den som en Nødvendighedssag. Han har vistnok overhovedet helst villet være fri for den «mindre Elevation» af Bygningen.

[4]) Bygningens ydre Tværmaal have baade Jardin og Harsdorff beholdt, saaledes som det fandtes i den under Thuras og Eigtveds Ledelse lagte Grund, hvor Môlens Form forøvrigt ikke er cirkelrund, men mangekantet. Det lader saaledes til, at man lige fra Begyndelsen af bestemt har havt Pantheon for Øje som Rettesnor for Anlægets Størrelse.

«tionen værdigt, har naturligviis været mit Hovedøjemed; men «desuagtet har jeg under Udarbejdningen iagttaget den strængeste «Økonomie. Den yderste Simplicitet hersker overalt i Bygningen; «der findes ingen overflødige og kostbare Forziringer, og hvis «mit Arbejde har nogen Fortjeneste, maae den søges i Forholdene «og Delenes Harmonie med det Hele. Da Generalplanen af «Friderichs Kirke har saameget tilfælles med den af det romerske «Pantheon, vil jeg ingenlunde dølge, at jeg har grebet denne «Lejlighed, og stedse under Compositionen havt dette Alderdom-«mens Mesterværk i Tankerne. Uden slavisk at følge denne «Bygnings Partier, har jeg (om jeg tør udtrykke mig saa) søgt at «overbringe dens Aand i Friderichs Kirke. Hvis jeg herudi har «været heldig, er mit Ønske opnaaet. Pantheon bestaaer, som «bekjendt, af 3 Hovedpartier, nemlig af en Môle eller Cirkelrun-«ding, som udgjør Kirkens Corpus, en Kuppel, som dækker den, «og en stor Portik. Ingen, som ikke har seet denne majestætiske «Bygning, kan gjøre sig noget Begreb om dens magiske Virkning «paa Øjet. En Tegning af en saadan Bygning er Intet, og den «bedst udførte Model forholder sig kun til Naturen som Skyggen «til Legemet. Disse ommeldte 3 Hovedpartier ere ligeledes an-«bragte i mit Projekt til Friderichs Kirke, men med de Foran-«dringer og Modifikationer saavel indvendig som udvendig, som «Omstændighederne have fordret. Af denne Idee følger, at jeg «ikke betjener mig af Andet af Friderichs Kirkes opførte Dele end «Môlens Hovedmure. Begge Taarne[1]) saavelsom Portiken mod «store Kongensgade, og den indvendige Colonnade falde bort. «Af Portiken imod Amalienborg kan jeg ikke benytte mig uden af «Terrassen; thi da Bygningen, som meldt, i det Hele bliver meget «lavere end efter Hr. Jardins Projekt, maae Colonnernes Propor-«tion naturligviis derefter rettes og følgelig de nuopførte nedtages, «hvorved jeg tillige gjør den Forandring at rykke Terrassen læn-«gere frem og forøge Colonnernes Antal med 4». Harsdorff forsvarer yderligere denne Forandring ved Porticus fra et økonomisk Synspunkt, og værger sig imod, at Nogen skulde troe, «at «han herved vilde søge at nedsætte Jardins Fortjeneste som Ar-«chitekt.» «Jeg ærer denne Mands Minde — udtaler han — som «en af de første Konstnere, der bidrog til den slette Smags «Undertrykkelse, og den ædle antike Simplicitets Introduktion[2]); «men jeg troer, at man viste ham kun liden Tjeneste ved at «lade et Stykke af hans Arbejde blive uforandret, som han kun «har tænkt sig i Forbindelse med det Hele, naar dette Hele ikke «mere kan faae Existence».

Vi have her ladet Konstneren selv tale om sit Forhold deels til det berømte antike Forbillede, deels til den jardinske Bygning. En gjennemført Sammenligning mellem Jardins og Harsdorffs Projekter er meget lærerig med Hensyn til Bygningskonstens Udvikling i sidste Halvdeel af det 18de Aarhundrede, og vil vise, at Harsdorff kunde have udtalt med endnu større Bestemthed, end han i det Anførte har gjort det — eller villet gjøre det — at hans Projekt i Aand og Væsen er grundforskjelligt fra Jardins. Hans Hovedformaal har slet ikke været det, «at gjøre Noget ud» af Det, som han forefandt. Han har paa det givne Grundlag, der ikke i noget Væsentligt kunde hæmme hans frie konstneriske Produktion, villet opføre en Bygning, som i Sandhed vilde have kommet til at staae som hans Værk, og i hvilken kun et opmærksomt Øje vilde have opdaget et og andet Spor af Jardins foregaaende Virksomhed. Hvormeget Harsdorff, for overhovedet at kunne gjøre sig noget Haab om sit Projekts Antagelse, end nødsagedes til at have Sagens økonomiske Side for Øje, saa tyder dog Intet paa, at han — i Projektet, som det her foreligger — paa noget Punkt skulde have opoffret sine Krav til architektonisk Værdighed og Skjønhed for Økonomiens Skyld. Der er ingen Tvivl om, at han, om han end havde havde havt nok saa mange Penge til sin Raadighed, dog aldrig vilde have gjort et Projekt som Jardins. Hans Følelse for Simpelhed i Totalformen, for Skjønhed i Forholdene og for Maadehold i Dekorationen førte ham af sig selv ind paa en konstnerisk Økonomie, som nødvendigviis gaaer Haand i Haand med den materielle. Han elskede ogsaa dette Projekt, som man kun elsker sit eget Barn. Han skal i dets Fuldførelse have seet sit Konstnerlivs Opgave i det Væsentlige løst[3]). Af de enkelte Partier, som fra Jardins Tid stode (og endnu staae) fuldt gjennemførte, har han rimeligviis tænkt paa at beholde den smukke Vestibule uforandret. Forøvrigt har han ingenlunde været skaansom mod sin Forgjængers architektoniske Former, han har endog paa flere Steder paataget sig en betydelig Ulejlighed med at ændre og borttage Det, som stod smukt udført i det solide Marmor.

I Juli Maaned 1798 indgaaer Finantscollegiet med Forestilling til Kongen om denne Sag, som det ønskede fremmet. Kongen befaler, at der om det Konstmæssige i Planen skal confereres med Maler-, Billedhugger- og Bygningsakademiet. Projektet kom saaledes til at gjennemgaae en Skjærsild af Kritik — dog ikke nogen streng Skjærsild. Collin meddeler Betænkningerne fra Akademiets Professorer og nogle af dets Medlemmer, og tillige Harsdorffs fortræffeligt og overlegent af-

[1]) Harsdorff betragter Kirkeklokker som overflødige, efterat Uhre ere blevne saa almindelige. «Katholikerne have beholdt dem af Overtro, og Protestanterne af Vane». Vil man endelig have Klokker, kan der sættes et lidet Taarn paa Kirkens vestre Side.

[2]) Læsere, sem kjende Jardins Marmorkirke-Projekt, og mindes, at det i sand Adel, Simplicitet, og Forstaaelse af Antiken staaer meget tilbage for Harsdorffs egne Bygninger, ville maaskee studse over, at Harsdorffs Pietet for hans Forgjænger yttrer sig paa denne Maade. En Sammenligning mellem de Bygninger, som opførtes umiddelbart før Jardins Ankomst til Danmark, f. Ex. Amalienborg Palaier, og Jardins egne (Marmorkirken, Thotts Palais o. s. v.) vil dog vise, at det virkelig var ham, som førte os ud af den egentlige Rococostiil, af hvilken han kun beholdt faa og mindre væsentlige Elementer tilbage.

[3]) «Marmorkirken og Marmorpladsen», S. 35.

fattede Svar paa disse Betænkninger i Skrivelse til Finantscollegiet af 24de Oktober 1798. Nogle af Konstnerne udtale sig for den «mindre Elevation», iblandt dem Architekterne Meyn og Magens, medens den af Andre i Forhold til den større betegnes som noget «ecraseret»; Nogle ville alene have Lyset ned fra Kuppelaabningen, og fremhæve Pantheon som Exempel paa den høitidelige Virkning af det ublandede; ovenfra nedstrømmende Lys; Harsdorff og Andre fremhæve Nødvendigheden i vort Klima af flere Lysaabninger. De øvrige Bemærkninger, af hvilke nogle have kritisk Betydning, og andre Værdi som Curiositeter, skulle vi berøre nedenfor, naar vi kaste et Blik paa Projektets Enkeltheder.

Efter Meddelelsen af hine Betænkninger og Harsdorffs Svar paa dem ophøre Collins Efterretninger, idet Sagen, efter hans Mening, skal være blevet aldeles henlagt i Januar Maaned 1799. Denne Paastand modsiges imidlertid i det tidligere anførte Skrift: «Marmorkirken og Marmorpladsen» af en Datterson af C. F. Harsdorff, saavelsom i andre utrykte Meddelelser fra samme, troværdige Haand. Der udtales, at om end Sagen kan være foreløbig henlagt, saa maae den snart igjen være optaget, eftersom Harsdorff faa Dage før sin Død, der indtraf Natten mellem 23de og 24de Maj 1799, fik Efterretning fra Hoffet om, at hans Plan var approberet. I Nyerups Kjøbenhavns Beskrivelse (Kjøbenhavn 1800) omtales Projektet udførlig S. 367 ff. Af denne Omtale, der efter sin Form maae antages at være affattet efter Harsdorffs Død, kan man slutte, at Sagens Stilling har været svævende, men at der dog har været Udsigt til dens Gjennemførelse. Nyerups Beskrivelse svarer kun til «den mindre Elevation», som altsaa synes at være foretrukket; han anfører ogsaa Omkostningerne som 200,000 Rd.[1]). Hvad han yttrer om Materialierne, svarer til Harsdorffs Tanker i hans første Skrivelse til Finantscollegiet (21de Marts 1797); dog lader det til, at Trækuplen har Udsigt til at blive foretrukket for Muursteenskuplen. Det maae efter det Foreliggende antages, at det har været Harsdorffs Død, som har bevirket, at Foretagendet atter opgaves.

Den første af disse Raderinger giver en Forestilling om Konstnerens Tanke med Hensyn paa Kirkens Ydre og dens store græsk-ioniske Portal. Seet fra Amalienborg Plads vilde dette gjøre en imponerende Virkning og yderligere gjøre den ædlere og renere græske Ionik gjældende, som Harsdorff særlig yndede, og som hans tidligere Værk, Colonnaden, tilhørte. Slægtskabet mellem disse to Bygninger vilde selv for et flygtigere Blik være føleligt; og saameget besynderligere er det, at Harsdorffs Colleger ved Akademiet, Meyn og Magens, med Anerkjendelse af Portalets Skjønhed, alligevel udtale sig for Valget af den korinthiske Orden, «som den skjønneste», og fordi den «fremfor den ioniske blev brugt af de Gamle ved Templernes Bygning». Man faaer i hine Betænkninger ogsaa flere Vink om, at den korinthiske Orden endnu paa hiin Tid gjaldt for den fornemste. Harsdorff, som kjender Grækerne bedre, paaviser det Uhistoriske i en saadan Betragtning, og viser, at han for Bygningsforholdenes Skyld i dette Tilfælde ikke engang kunde ombytte den ioniske Orden med den korinthiske. Hans Bemærkninger i denne Anledning vise ham som den, der ikke alene forstod Grækerne troest, men ogsaa forstod dem friest[2]). — Frisen over Indgangen bærer paa Modellen følgende Indskrift: «Friderich V begyndte og Christian VII fuldendte denne Tempel». Portalet, hvis betydelige Dybde (slgn. Grundridset Nr. 2) vilde give det en malerisk Virkning, er deelt i en stor aaben Forhal i Midten og to smallere Søjlegange til Siderne. Loftet er fladt, med Casetter.

Hvorvidt Konstneren har været heldig i Løsningen af den vanskelige Opgave at sætte den retvinklede Udbygning, som danner Portalets Baggrund, og som indeslutter den indre Vestibule og Trapperne (se Grundriset Nr. 2), i Forbindelse med selve Rundbygningen («Mølen»), kan nogenlunde bedømmes ved en Sammenligning mellem Opstalten Nr. 1 og Grundridsene Nr. 2 og Nr. 3. Naar man paa Modellen seer det aabne Portal og den lukkede Udbygning fra Siden, seer man alle Entablementets Linier og Led fortsatte lige hen til Rundbygningens glatte Flade, der overskjærer de fleste af dem brat. Rundbygningens nederste Baand fortsættes hen ad Udbygningens Side. Udbygningen har et Vindue, som fører ind til Trappen (se Grundridset Nr. 2) og som i sin Form svarer til Vinduerne i Rundbygningens nederste Række. Det til begge Sider skraanende Tag over Portalets Gavl har Konstneren (slgn. Grundridset Nr. 3) ikke ført heelt ind til Rundbygningen, eftersom det saaledes vilde overskjære den øverste Vinduesrække, som han vilde bevare uafbrudt. Han har da over den lukkede Udbygning lagt fladt Tag, saa lavt, at Vinduerne bevaredes hele. Saavel denne Afbrydelse af Portalets Tag (der dog i den udførte Bygning vistnok vanskelig vilde kunne sees), som den hele Maade, hvorpaa Portalet er sat i Forbindelse med Rundbygningen, fremkaldte, ikke uden Føje, Kritik af de andre akademiske Konstnere, især af Abildgaard. Harsdorff havde ventet sig en saadan Kritik, men tilstaaer, at han ikke har kunnet udfinde en bedre Forbindelsesmaade; han troer heller ikke, at Andre kunne det. Kritiken gjælder jo ogsaa for en Deel det tilsvarende Forhold paa Pantheon.

[1]) Under 24de August 1798 havde Harsdorff maattet indsende Beregning til det kgl. Rentekammer over, hvad der vilde spares ved at følge den mindre Elevation (Collin a. Skr. S. 301).

[2]) «De Gamle havde, foruden den æsthetiske Bevæggrund, i Almindelighed patriotiske eller religiøse Aarsager for Valget af deres Ordener, som ikke her kunne komme i Betragtning. Sagen er at frembringe noget Skjønt og Godt, som passer sig med de lokale Omstændigheder». — — «Overalt er det ikke Ordenen, men Anvendelsen deraf, som udgjør Skjønheden. Den toskanske ansees for den ringeste; men under Apollodori Haand tiltrak den sig Verdens Beundring i Trajani Ærestøtte».

Selve Rundbygningens Ydre er saa simpelt, som muligt; Konstneren har alene søgt at gjøre Virkning ved smagfulde Forhold. Den underste Vinduesrække afbrydes kun af den store Udbygning mod Bredgade og de to Sidedørre, den øverste afbrydes aldeles ikke. Et Oprids af Kirken, som den vilde sees fra store Kongensgade, vilde heelt igjennem vise de simple og egale Vinduesrækker[1]) og foroven den simple Række af runde Glugger («Oxeøjne»). Om Prospektet af Kirken fra denne Side skulde vise sig med et noget betydningsløst Physiognomie, saa har dette i hvert Fald ikke fremkaldt Kritik fra Akademiets Side.

Indretningen og den konstneriske Behandling af Bygningens Indre sees af Gjennemsnittet (Nr. 4) i Forbindelse med de to Grundrids (Nr. 2 og 3). At Alteret maatte lægges mod Vest, var en Nødvendighed. Prædikestolen er lagt foran Alteret, 8 Trin over Kirkens Gulv. De fire korinthiske Søjler af hvidt Marmor[2]), som ere anordnede i en Halvcirkel udenom Altret, vilde Meyn, Magens og Abildgaard[3]) have bort og et simpelt Brystværk i deres Sted. Andre Konstnere toge derimod dette Motiv med Varme i Forsvar, og Harsdorff selv udtaler i sit Svar Følgende: «Jeg maae oprigtig tilstaae, at jeg ingenlunde havde «ventet denne Indvending. Af Alt hvad jeg har componeret i «mine Dage, er der Intet, hvormed jeg har været mere fornøjet, «end med dette Alter. Tanken er original, og min Imagination «indestaaer mig for dens Effekt. Ogsaa have Mænd, paa hvis «Dom jeg kan forlade mig, ønsket mig til Lykke med denne «Opfindelse, og det skulde meget smerte mig, om den blev «uudført. Denne Colonnades Hensigt er a) at forzire Alteret «paa en værdig Maade, og tillige at bringe samme i Forbindelse «med Daaben og Prædikestolen; b) at skjule en Deel af Orgelet, «og c) at tilvejebringe en Plateform, hvor Musici og Sangere «kunde placeres, naar Kirkemusik skulde opføres. Den er alt«saa i 3 Henseender til væsentlig Nytte, og i visse Maader «uundværlig. Blot som Dekoration betragtet, og uden Hensyn «til dens Bestemmelse, vil den efter min Mening gjøre god «Effekt og bidrage til at hæve det Hele. Nu maatte det tillige «tages i Overvejelse, at det er en Kirke der skal opføres, der «maae passe til den offentlige Gudsdyrkelse, og i hvis Udvortes «der maae være Noget, som viser dens Bestemmelse. At bort«tage Alterets Dekoration, og sætte en Balustrade istedet, var «altsaa at betage Kirken sin Charakteer tilligemed sin bedste «Prydelse. At D'herrer Professorer tænke anderledes om denne «Sag, gjør mig ondt; jeg maae blot indskrænke mig til at be«klage, at vi ikke have Smag tilfælleds.»

Om Udstyrelsen af dette Parti af Kirken meddeler Nyerup (Kjøbhvns Beskr. S. 370): «Alterbordet staaer i Midten af dette «Tempel og foran den mellemste Bue, i hvilken er et Maleri «forestillende Nadveren. Bagved dette Maleri er en stor trans«parent Glorie, som oplyses ved de bagved værende Vinduer. «Paa begge Sider af Altertemplet er Daaben eller, som den «kaldes, Fonten, under Figur af en Engel med et Fad i Haanden. «Der er to, paa det at naar det er koldt og der er flere Børn at «døbe end eet, Ceremonien des snarere kan være endt.»

Mønstret i Rotundens Gulv er angivet paa Grundridset Nr. 2. Den smukke Modsætning, som Konstneren har paatænkt mellem det rigere Form- og Liniespil i det underste Stokværks Arkader og Nicher og den simplere og beskednere vandrette Afslutning af Aabninger og Blindinger i andet Stokværk sees af Gjennemsnittet Nr. 4. Den halvkugleformede Kuppel, hvis Centrum dog ligger lidt højere end Galleriets Krandsgesims, er behandlet efter Pantheons Forbillede. Qvadraterne i Kuplen ansees af Meyn og Magens for at være for svære, en Indvending, som ogsaa er gjort imod Pantheons; Harsdorff forsvarer dem og gjør opmærksom paa, at der i hans Projekt er en anden «marche d'architecture» end i Pantheon, «hvoraf følger, at Objekter af lige Størrelse paa hvert sit Sted kan have ulige Effekt.» — Har Konstneren i Behandlingen af Casetterne fulgt sit Forbillede, Pantheon, i dets nuværende Skikkelse, uden at have bragt i Erfaring, at man allerede i Midten af forrige Aarhundrede, før hans eget Ophold i Rom, havde fundet Spor i Casetterne af Metalprydelser? Eller har han blot paa sin Plan foreløbig udeladt Dekorationen? — Meyns og Magens's Tanke at anbringe en Lygte (Laterne) udvendigt over Kuplens Aabning, betegner Harsdorff som et Forslag, «som han underdanigst haaber ikke behøver at besvares».

[1]) Den første og fjerde Radering (Opstalt og Gjennemsnit) stemme ikke overeens med den anden og tredie (Grundridsene) i Formen af Vinduernes Gjennemsnit. Nr. 2 og 3 angive den Form, som Gjennemsnittet har paa Jardins Projekt (og paa de udførte Dele af Kirken); Nr. 1 og 4 gjengive Harsdorffs Model.

[2]) Nyerup, Kjøbenhavns Beskrivelse, S. 369.

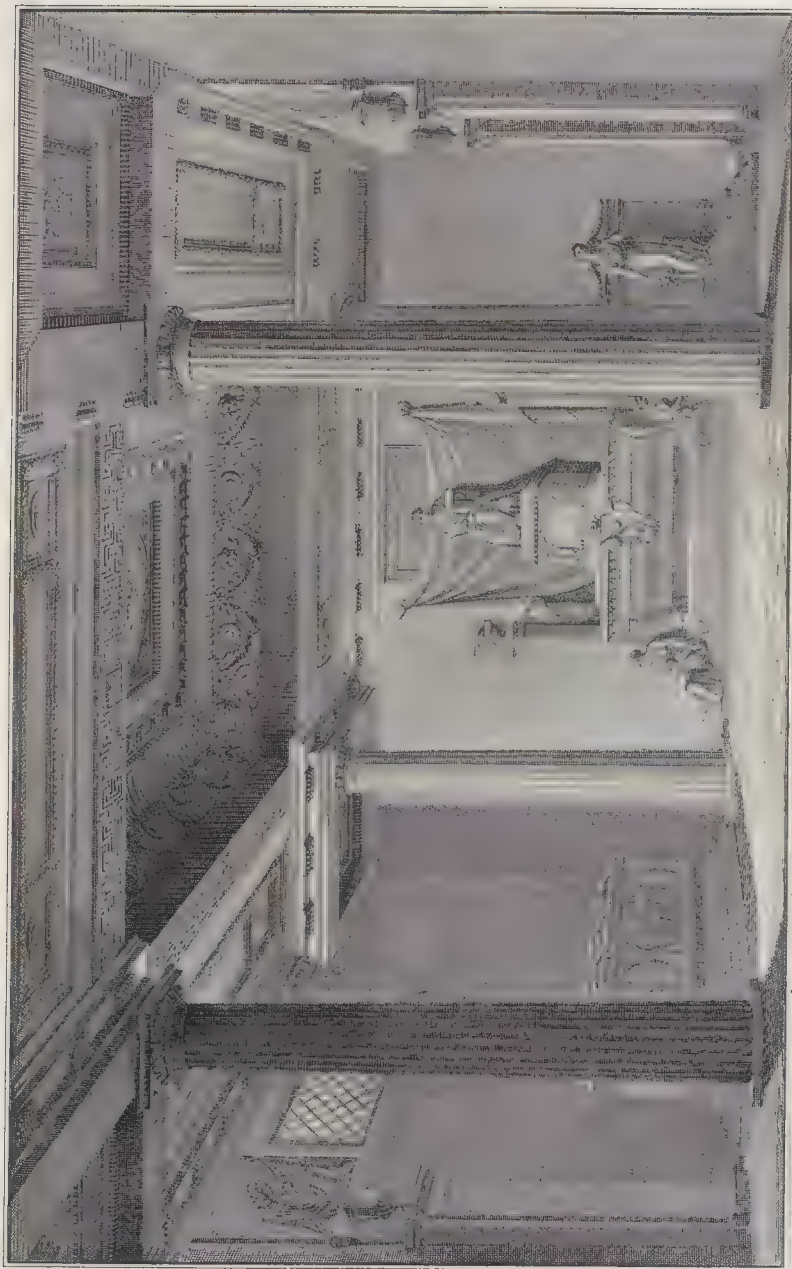
[3]) Ifølge utrykte Meddelelser fra Harsdorffs Slægt skulle disse 3 Mænd have været Harsdorffs stadige Modstandere i Akademiet.

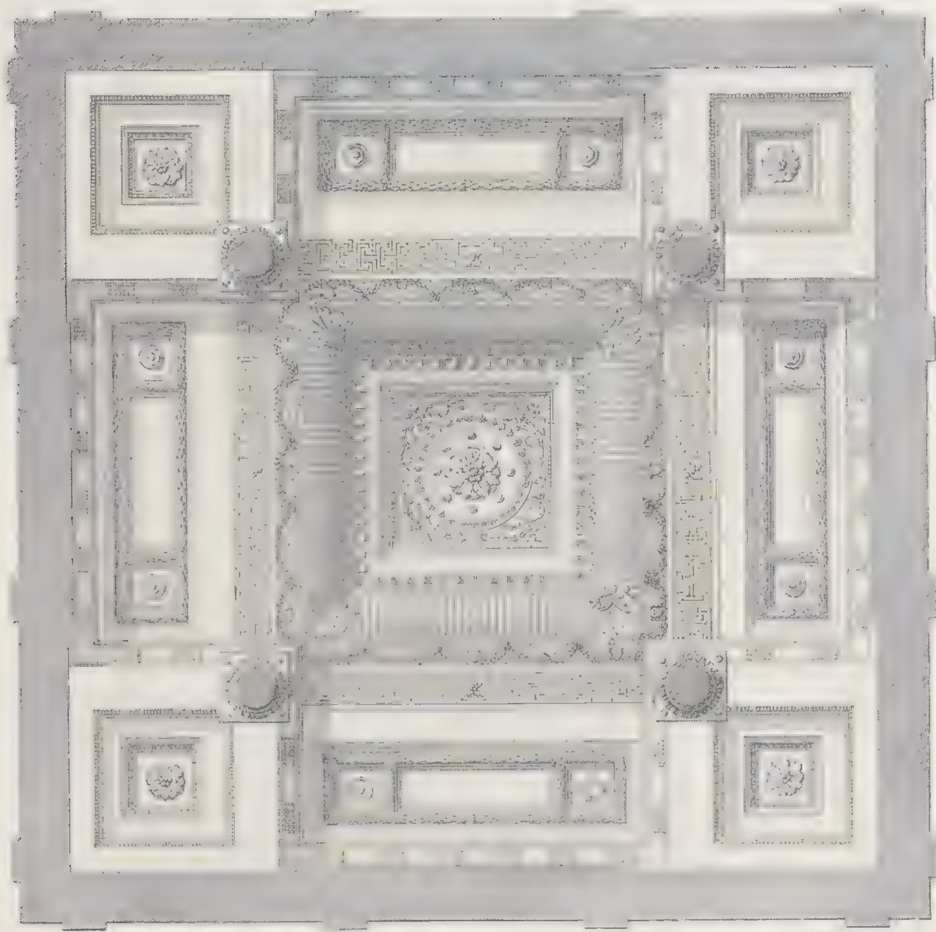
EFTERSKRIFT.

Ved Prof. Høyens Død i April 1870 vare 10 Raderinger under Arbejde, som vare bestemte til Fortsættelsen af den Udgave af Harsdorffs Værker, som han udarbejdede for «Selskabet for nordisk Konst», og hvoraf allerede de vigtigste Partier vare udkomne. I fire af disse Raderinger var der givet Planer, Opstalt og Gjennemsnit af Harsdorffs Model til Marmorkirkens Fuldførelse; to af dem gave et indre Prospekt og Loftsdekorationen af det Moltkeske Gravkapel i Karise, to Planer og Opstalt til et Projekt til en Bankbygning, en gav en Opstalt af Herkuleslogen i Rosenborg Have, og en et Perspektiv af Harsdorffs egen Gaard paa Kongens Nytorv. Selskabets midlertidige Bestyrelse opfordrede mig til at affatte den fornødne Text til disse Raderinger. Jeg modtog med Glæde denne Opfordring, som satte mig istand til at bidrage Mit til at et Værk, som min Lærer havde begyndt og som han omfattede med stor Kjærlighed, dog kunde bringes saa vidt, som han havde gjort Forberedelser til. Det maae, for Ansvarets Skyld, bemærkes, at der i Høyens efterladte Papirer, som vedkom Harsdorff, ikke fandtes det allermindste Vink om, hvorledes han havde tænkt sig Texterne til de her udgivne Raderinger affattede; hvad der fandtes om Harsdorff, var kun korte og løse Notater af Aarstal, Henviisninger og Kjendsgjerninger, af hvilke endda kun meget faa vedkom de Værker, som han selv ikke havde naaet at udgive. Jeg har da maattet benytte det trykte og utrykte Materiale, som forelaae, saa godt som jeg selv kunde; men jeg har strax været fattet paa, at hvad jeg her har meddeelt, maatte i Henseende til Fylde staae meget tilbage for Det, som er begravet med Høyen, som jo i en lang Aarrække levede i det fortroligste aandelige Samkvem med Harsdorffs Konst. Jeg har beflittet mig paa at være saa kortfattet og tilbageholden som muligt; og naar alligevel Texten til Marmorkirkeprojektet kunde synes noget vidtløftig, saa laae det i Sagens Natur, naar Projektet paa en noget grundigere Maade skulde forklares efter de foreliggende Oplysninger. En Udsigt over Harsdorffs samlede Konstnervirksomhed og en Charakteristik af den, som Høyen havde bebudet i sin Text til «Løveapotheket», vilde efter hans Død vanskelig Nogen kunne falde paa at levere som Afslutning eller Afrunding af det af ham begyndte Værk. Dette Værk maae staae som ufuldendt. Hvorledes Høyen har opfattet Harsdorff som Konstner, hans Aand og Betydning, derom faaer man dog allerede megen Oplysning ved det, som han har udgivet, navnlig Texterne til Colonnaden paa Amalienborg og til Frederik V's Capel.

April 1871.

Jul. Lange.

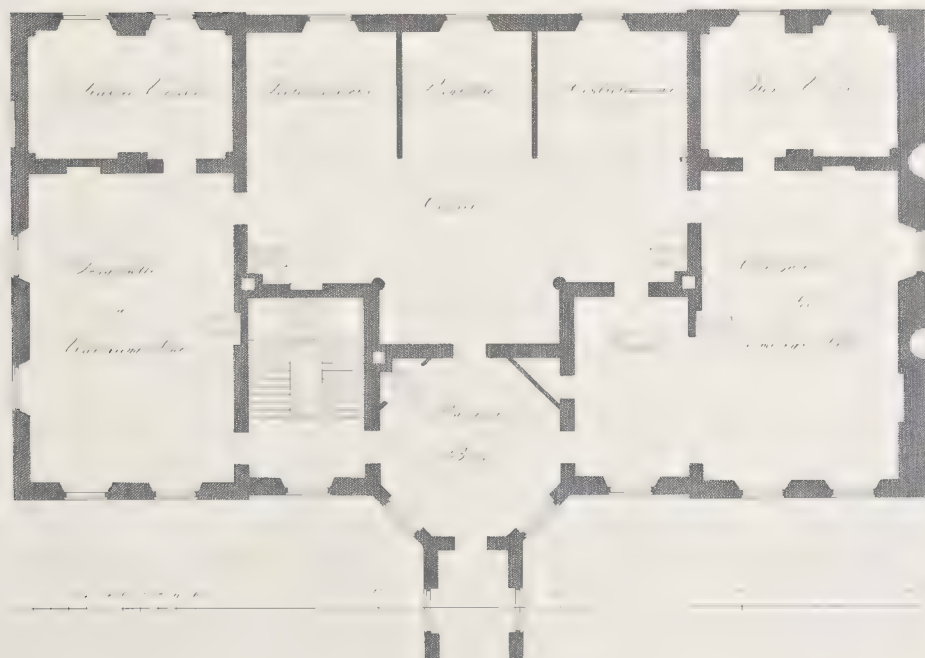

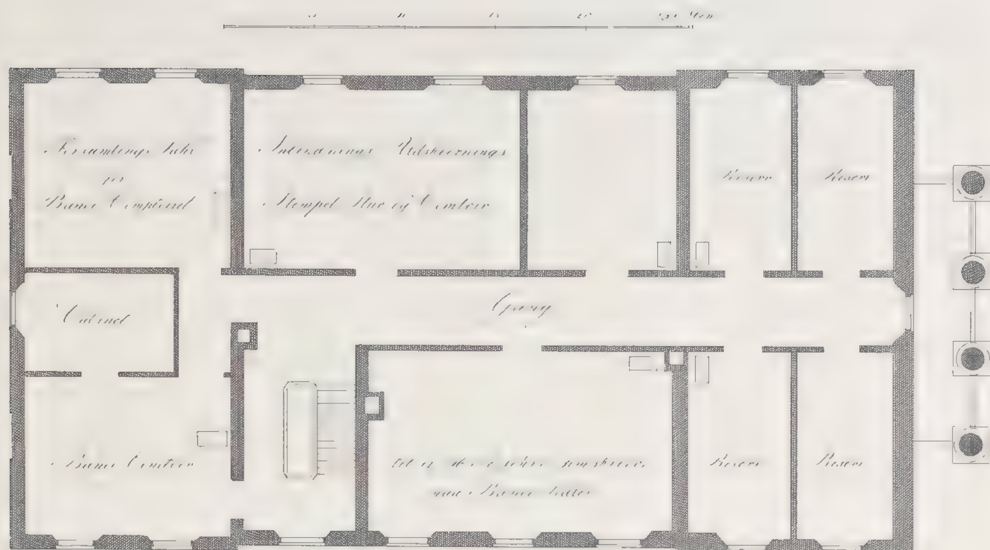
[illegible] Facade af den [illegible] Bygning med [illegible]

Plan af den [illegible] Bygnings [illegible] Etage

Plan af den Kongelige Banques anden Etage

Plan af den Kongelige Banques underste Etage

